Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (10143) | 1976 чылдың июль 4, воскресенье | 1925 чылда үнделгелеттингеш | Өртээ 2 көп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ БЕДИК ТЕМП

Ажыглал шөлдери ноғаан хевирге болуу берген чурттуң бүгү зоналарында ниитиниң малынга чемнер белеткели эгелээн. «1976 чылда дүжүт ажаап алышкынын, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш мал чемнерин белеткээрин хандырар талазы-биле нөчелде хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталалынга харыы кылдыр чурттуң хөй-хөй ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери мал чемниң бүдүн чартык-ийи чыл күрлавырын тургузуп алырының соруглазын салган. Кээп турар медээлерден ап көөрге, мал чемниң белеткелинге механизастаттынган бригадалар, звеноолар киржип, техниканы ийи эвлчегде ажыглап турар черлерде байдал эки чоруп турар.

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадып турарындан алырга, июньның төнчүзүнге чедир шаралаш болгаш чайгаар үнген сигенни чурттуң колхозтарында болгаш совхозтарында баштайгы кезиниксиг-биле 15,5 миллион гектарда кескен. Оргаакы Азия республикаларының, Грузияның ажыл-агыйлары сиген кезилдезин графикти мурнадыр чорудуп тураалар.

Чурттаа ажыл-агыйлар ниитизи-биле 6,2 миллион тонна сигенни белеткээн. Казахстанда, Узбекистанда, Таджикистанда болгаш Туркменияда сигенни әрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээргө оранчок хөйүү белеткээн. Сенаж салырынче болгаш сиген долганын белеткээринче улуг кичээнгейни салып турар.

Амгы үеде чурттуң барыын, төп болгаш төөн районнарының ажыл-агыйлары мал чемнери белеткээриниң темпилерин улам дургедеп бергеннер. (СЭТА).

СЭКП обкомунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КЫЗЫЛ ТУКТАРНЫ—ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

Бо чылдың июньның ийиги болгаш үшкү он хонуунда чайгы суггарылгавы ән эки организастаары дээш районнарның болгаш ажыл-агыйларның социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, ол үениң иштинде чайгы суггарылганың темпизи Бай-Тайга райононуң ажыл-агыйларында, Таңды районуң «Коммунизмниң херели» колхозта эләән бедээнин СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели демделгээн. «Күш-ажылдың хостуу» болгаш «Хемчик» совхозтар чайгы суггарылга планын дараалаштыр 53,102 хуу күүсеткилээнин демделгээн, а июньның сөөлгү он хонуунда суггартынган шөлдериң немелде өзүлдээш 43—63 хуу болган (а ниити республикада ол 34 хуу).

Оон-биле чергелештир Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарда суггарылганы организастачок, оожум темпилиг, бүгай шынарлыг чорудуп турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары ажылдың темпизин кудулаткан, оларда сутуң чартык кезии хей барып турар.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агыйның болгаш суггарылга системаларының эргелелдери, колхозтарның болгаш совхозтарның парткомнары, удуртукчулары суггарылганы организастаарынга, суггатчылар звеноларының болгаш чаашкынналарын суггарар тургузугларның ажылынга бедик темпилиг ажылдаарынга эргежок чугула байдалдыг тургуспаан.

Чарышка бирги черни Бай-Тайга району эәлээн деп СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели саналаш, районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тывыспышаан, 200 рубльдин акша шаңналын бээр деп доктаатка.

Ажыл-агыйларның аразындан шилчиир Кызыл тукту болгаш 100 рубль түңнүг акша шаңналын Таңды районуң «Коммунизмниң херели» колхозка тыпсырын шиитирлээн.

Көдээ ажыл-агый шөлдерин суггарарының чедирген планнарын болгаш графиктерин чугаа чокка күүседири дээш суггарыкчыларның ортузунга организастыг ажылды күштелдирерин, социалистиг чарыштың дээштиин улам бедидерин СЭКП райкомнарына, райкүүскомнарга, ажыл-агыйларның парткомнарына, профэвилел болгаш комсомол организацияларына дааскан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунда

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының түңнелдериниң дугайында

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының бо чылдың июнь 29—30 хүннеринде Берлинге болган конференциязының ажылының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязының отчедун көргеш, СЭКП ТК-ның Политбюрозу делегацияның ажыл-чорудулгазын бүрүн долузу-биле үүлдүг деп көрген болгаш конференцияны эрттиргени база ооң түңнелдери тайбыңнуң, айыыл чок чоруктуң, кады ажылдажылганың болгаш социал депшилгениң Европазы дээш демиселдиң херээнге чугула салыышкын болган деп санаан.

Конференцияның чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган документизи марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилеттинген болгаш Европаның база бүгү делегейниң улустарынга аажок улуг ужур-дузалыг дыка хөй чугулз айтырыгларның талазы-биле коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кады кылган үнелээшкиннери база түңнелдери ында көрген. Чепсегленииишкиннерни эңдере бүдүреын соксадыр, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң кошкажашкынын быжыглаар дээш, амыдыралчы эрге-ажыктары дээш боттарының демиселин идепкейжидеринге идиг бээр угланыышкынны Европа чурттарының ажылчын аңгызы, калбак ажылчы массалары, улустары алган.

Конференцияның көдүрген сорулгаларын чедип алыры Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, бүгү депшилгелиг демократтыг күштериниң демниг хаделиишкиннерин негеп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы ол сорулгаларны чедип алыр дээш идепкейлиг болгаш чүткүлдүг демиселди чорудар.

Тайбың кожа-хелбээ догүннаашкынның принциви күрүнелер аразында харылзааларга кол угланыышкын болу берген делегейниң мындыг байдалында бо конференцияны эрттирген. Оон-биле кады конференция болза, дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының чүзүн-баазын дайзынналарының идепкейи күштелген, чепсегленииишкиннерни эңдере бүдүрери капиталистиг дыка хөй күрүнелерде үргүлчүлеп, харын-даа күштелип, дайын айыылының одаглары хевээр эртып турар деп чүвени барымдаалап көрген.

Бүгү-ле тайбыңга ынакшылдыг демократтыг күштер-биле кады реакцияның удурланыышкынын ажып эртип, делегей дайынының тыптып келирин болдурбайн барып шыдаар аргалыг кол революшчу күштер—социалистиг күрүнелер, капитал чурттарының ажылчын шимчээшкинин, национал-хосталгалыг шимчээшкин болур дээрзин конференция тодаргай айыткан.

Тайбың дээш демиселдиң социал депшилге дээш демиселбиле чарылбас холбаалыын, янзы-бүрү чурттарда байдалды база национал чаңчылдарны болгаш ниитилел хөгжүлдезимиң ниити дүрүм ёзугаар үүлдерин барымдаалап тургаш, демократияның болгаш социализмниң херээн камгалап алыр деп, конференцияның киржинчилери партияларның ниити тура-соруун конференция көргүскен.

«Антикоммунизмни аңгылаарының болгаш ү тиилээриниң» эргежок чугулазының дугайында база коммунистиг партияларга, Совет Эвилелинден эгелээн социалистиг чурттарга удур, социализмниң болгаш депшилгениң күштеринге удур кампанияны өөскүдүп турар күштер-биле демисел дугайында конференцияның хүлээп алган документизиниң үүлдери аажок улуг ужур-дузалыг.

Чогум утказы-биле алырга, ажылчын аңгыны капиталистиг системага чагыртырын көрүл турар кандыг-даа политиканы болгаш үзел-бодалды коммунистер хүлээвейн турар, ынчангаш компартиялар Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң өндүр улуг идеяларынга үндезилээш, интернационалчы кады ажылдажылганы болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын калбартыр деп, Европаның коммунистери онзалап демделгээн. Бо конференция болза, Европа диптиң акы-дүүма партияларының демниг хөделиишкиннерин быжыглаарының, боттарының аразында харылзаа байдалдаашың ниитиге хүлээп көрдүнгөн норма-чижектеринге үндезилээш, акы-дүүма партияларның интернационалчы кады ажылдажылганың калбартырының фактору болу берген.

Совет улус коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга бодунуң тургузукчу ажыл-ижи-биле коммунистиг шимчээшкинниң, бүгү-ле антиимпериалистиг болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштерниң ниити интернационалчы херээнге, тайбың, улустарның айыыл чок чоруу, демократия болгаш социализм дээш демиселдиң херээнге төлептиг салыышкынын моон соңгаар-даа киирер дээрзинге СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүзүрелин илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди «РСФСР-ге автотранспорт-биле пассажирлер аргыштырарын экижидер дугайында» докталалды хүлээп алган.

Улустуң амыдыралыпың материалдыг болгаш культурлуг деңнелиин чайгылыш чокка бедидеринче партияның быжыг угланыышкынының түңнелинде тоску беш чылдың дургузунда Россия Федерациязынга пассажирлер аргыштырыдгазы бүдүн чартыктан хөй катаа көвүдээнин ол докталада демделгээн. Автопарк автобустар болгаш чөпк таксомоторлар-биле немелкеп, чаа-чаа автотранспорт бүдүрүлгелерин, вокзалдарны болгаш автостанцияларны ажыглалда киргеннер.

Оон-биле кады СЭКП ТК автобус болгаш таксомотор транспорт-биле пассажирлер аргыштырары республикада амгы үениң негелдеринге ам-даа дүүшпейн турар деп демделгээн. Чамдык хоорайларда шимчээшкин графиктерин болгаш транспорт чурумун үрээр чоруктарны болдуруп турар. Чамдык маршруттарга, ылаңгыя эртенги болгаш кежээки шактарда, автобустар сыкышпастаан чоруп турар шимчээшкин расписаниелерин бүдүрүлгелиниң ажылдаар режимь-биле чамдыкта дүүштүрбейн баар. пассажирлерин хүндүлеп корбес таварылгалар ам-даа чайдаттынмаан. Пассажирлер транспортунуң ажылында ыдаштыг чоруктуң чогу хамаатыларыны чөптүг хомудалдарып болдуруп турар.

Автотранспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының бүдүрүлге баазалары пассажирлер транспортунуң техниктиг ажаалдазының болгаш эдиделинниг чогуур деңнелиин четче хандырып шыдавайн турар. Автобус оруктарының болгаш кудумчуларының ажаалдазында четчестер оожум чайлаттынып турар.

СЭКП ТК пассажирлерин автобус болгаш таксомотор транспорту-биле аргыштырарын организастаарында бар четчестерни чайладырыпге, чөнүү хандырарының бедик культуразын чедип алырынче, пассажирлер транспортунуң шимчээшкин графигин шыңгыы сагыырын хандырарынче угланган чугула чөптүг чорукаш, совет улустуң улуг Гиилелгезинин чылы—1945 чылда әәл келгеш, бо хүннерге чедир мында өрүкүлеп ажылдап турар мен. 30 ажыг чылдарда тайбың хүннер кайгамчыктыг үре-түңнелин берген. Бистин коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези планныг даалгаларны үргүлчү ажыр күүседип турар.

Европага болгаш бүгү чер бөмбүрзээнин кырынга тайбың болгаш кады ажылдажылга дээш демиселге СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алганы тайбың болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш программазы онза чугула ролдуг боолу турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң сөөлгү үеде чавырылыышкыны дээрге, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш оон Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтин үр болгаш кызымаккай демиселиниң база түңнели болур. Партияның болгаш чазактың тайбың камгалалынга доктаамал сагыш салыышкынынга харыы кылдыр бистин типографиязының коллективи моон-даа соңгаар улам эки ажылдаар.

Б. ПОТАПОВ,
өрүкчү.

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛДИГ ДЕТКИИШКИН

МӨҢГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Берлинге болган конференциязының үезинде бистин алдарлыг Коммунистиг партиязыстың Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтин чугаазын республиканың типографиязының коллективиниң кежигүнери улуг соңуургалбиле дыңнап, солунгандан номчаан бис. Леонид Ильичиниң Берлин конференциязынга марксизм-ленинчи эртемге үндезилеттинген хары уткалыг чугаазында айыттынган чүүлдерни болгаш түңнелдерни бүрүнү-биле чүүлдүгүнүң турар бис.

Тайбың кайы хире үнелигил, тайбың кайы хире хоозуралдыгыл деп чүвени мен. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи болганымда, билир мен. Дайын эгелээрге, бола типографиядан аныяк-чалыы ээл фронтуже чорукаш, совет улустуң улуг Гиилелгезинин чылы—1945 чылда ээл келгеш, бо хүннерге чедир мында өрүкүлеп ажылдап турар мен. 30 ажыг чылдарда тайбың хүннер кайгамчыктыг үре-түңнелин берген. Бистин коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези планныг даалгаларны үргүлчү ажыр күүседип турар.

Европага болгаш бүгү чер бөмбүрзээнин кырынга тайбың болгаш кады ажылдажылга дээш демиселге СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алганы тайбың болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш программазы онза чугула ролдуг боолу турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң сөөлгү үеде чавырылыышкыны дээрге, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш оон Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтин үр болгаш кызымаккай демиселиниң база түңнели болур. Партияның болгаш чазактың тайбың камгалалынга доктаамал сагыш салыышкынынга харыы кылдыр бистин типографиязының коллективи моон-даа соңгаар улам эки ажылдаар.

Шылгаращгай ленинчи, тайбың болгаш социал депшилге дээш моган-шылаг чок демиселчи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязынга чугаазын Таджикистанның эртемденнери улуг таарымчылыкын-биле хүлээп алган. Ол чугаазында делегейниң ийиги дайынының соолунде Европага тургустувуп келген байдалдың хары анализ бердинген, ол дилге дүшкүдүүг чоруктуң чавырылыышкынын чедип алырынга, тайбыңны база айыыл чок чорукту кадагалап арттырарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, акы-дүүма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының кол ролю көргүстүнген.

ДЕМИСЕЛДИҢ АВАНГАРДЫНДА

Тайбының болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээ дээш демиселге бистиң партиязыс бодунуң күжеиишкиннерин кошкатпас дээрзиниң дугайында Л. И. Брежневтиң медеглели улуг күштүү-биле чаңыланып турган. Леонид Ильичиниң ол медеглелиин Таджикистанның эртемденнери пэи-биле деткип турар болгаш тайбыңны кадагалап артыырар база быжыглаар дугайында партияның сагыш салыышкынынга харыы кылдыр, СЭКП-ниң XXV съездизиниң совет эртемденнериниң мурнунга салган сорулгаларын күүседиравче угланган чогаадыкчы дилээшкиннерни болгаш шинчилелдерни уламна күштелдирер.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязы дүшкүүрлүг чорукту улам ыңай чавырылдырарынга, тайбың, айыыл чок чорук, кады ажылдажылга болгаш социал депшилге дээш демиселдиң чедиишкинниг болурунга идигин бээр дээрзинге бүзүрен турар бис.

С. РАДЖАБОВ,
Таджик ССР-ниң ЭА-зының ниитилел эртемнериниң салбырының чкадемик-секретары.
Душанбе.

Республика Наадымынга уткуштур

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН ТҮЛҮКТЭЭН

«Тес-Хем» совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазының коллективи онгу беш чылдың бирги чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлтелерин күүседир дээш күжеиишкиннинг ажылдан, бо хүнеерде эки түңнелдерни чедип алган.

Партияның төөгүлүг XXV съездизиниң айыткаңы өндүр чаагай программаны боттандырарыңга эге чылы 1976 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыы, дээштиин чедип алыр талазыбиле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы коллектива кежигүнерин сорук киирген.

Саанчылар, кадарчылар бо чартык чылда күрүнеге 45 тонна сүттү садар тургаш, ам 58 тоннаны садыы, даалгазын чедиишкинниг күүсеткен. Партия кежигүү, саанчы Александра Сундуевна Бадарчы республика малчыннарының Наадымынга күш-ажылчы бектеген кижи. Бо чылдың баштайгы чартыында ооң күргүүлүү ийиги черде. Бөлүк инектеринден алды ай иштинде 12,5 тонна сүттү ол саап алган. Ферма доскаа-даа мурнакчылар хой. Оларның кижи бүрүзү бо чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге турушкан.

Ниитиниң малын кедир чылдың кыжыдан хүр ажырарыбиле ферма коллективи мал чемнинг белеткелин чорударынга белеткел ажылдарын дооскан. Ам каш-ла хонгаш, олар 100 тонна сиген-сирбиял белеткен алыр харыысалгалыг ажылды эгелээр. Бо чылын 80 тонна сиген белеткээр планны оларга берген, мынаарга коллектив кежигүнери аңаа немей 20 тоннаны белеткээрин хүлээнгеп ол.

ЧУРУКТА: республика Наадымынга киржир эрге дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери (солагай таладан) А. Бадарчы болгаш С. Моңге олар.

А. АЙРЫҢ сөөг болгаш фотозу.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДА СУГ-АКСЫНЫҢ № 61 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда дугайында» Дүрүмнүң 53 болгаш 55 үүлдеринге дүүштүр округтуң соңгулда комиссиязы Суг-Аксының № 61 соңгулда округунаан Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутатка кандидат кылдыр 1950 чылда төрүттүнген, БЛКСМ-ниң кежигүнү, «Суг-Хөл» совхозтуң чолаачызы, Чөөн-Хемчик районнуң «Суг-Хөл» совхозунуң ажылчынарының, көдээ ажыл-агый специалистериниң болган албан-хаакчыларының шиити хуралындан депшиттирген **Александр Анай-оолович Моңгушту** 1976 чылдың июль 1-де бүрүткээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазыбиле Суг-Аксының № 61 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязы.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛДААР

«Шынның» шериг-патриоттуг үндүрүлгези № 6

Допчузу-биле

САЛЬСК ХООРАЙНЫҢ ШЕРИГ комиссары подполковник В. Горовенко Сальск элеваторунда эзлчег мастери И. Лантевке хары угда үш орденин тывыскан.

Танкист И. Лантев фронтудан чүле чаңгыс медальдыг чанып келген. Дайын чылдарында эрес-маадырлыг чоруу дээш ону каш удаа орден, медаль-биле шаннаар дугайында бижиктериң кирии турганың ол билир турган. Ынчалзажок тулчуушкунарывың дүргеп, чидиг боон турганындан оон шаңнаткан хынаалары эзэнинге четпейн турган. Бодүүн солдат ол дугайын дайын чылдарында-даа, эрткен 30 чылдарының дургузунда-даа, чогуур черлерже бижик кирбээн.

Оорүнүң сүмелээнин ёзугаар ол чоокта чаа Москваже чагаа бижээн. Оон дораан-на мындыг харыы келген. «Эргим Илья Сергеевич! Фашистерниң Ясско-Кишинёв болүүн чылча шаварынга эрес-маадырлыг болганындан дээш Силер Кызыл Сылдыс орден-биле, Югославияны хостаарынга көргүскен маадырлыг чоруулар дээш Ада-чурт Дайыны орденниң ийиги чергеэн-биле, Берлин чоогунга болган тулчуушкуннарга эрестиг чоруулар дээш Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан-дыр силер...».

Маадыр танкисти чаңгыс чер чурттуглары чылыы-биле хүндүлээн.

* * *

Кызыл Туктуг Кара далай флодунуң далайжылары чайгы бо хүннерде эжиндиришкин бүрүзүнүң эки түшели дээш чарышты эрттирип турар. Үш чарыштың бирги одуруунда суг яштинге чоруур хемелер-биле демисежир «Очаков» корабльдиң экипажы чоруп турар.

Чоокта чаа «Очаков» Шериг-Далай Флодунуң Кол командылаксызының түгүнүң адаа-биле оорелдигени эрттирген. Оске корабльдер-биле кады кылганы оределге-шериг эжиндиришкинине эки шынаралрын ол боргүскен. Одаар чүүдү чайгыс танкерден бир угда элээн хөй корабльдер кончуг дүрген ап алгаш, оределгени үргүлүлеп турган.

Эң эки дайынчы белеткели дээш «Очаковтуң» командири В. Шепелевке Совет Эвислиниң Флодунуң Адмиралы С. Горшков бодунуң адын салганы далай дураның белек кылдыр тывыскан.

* * *

Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону А. Карпов чоокта чаа Кызыл Туктуг Оожум океан флодунуң дайынчыларынга аалдап чораан. Анаа болган улуг ужуражышкынга делегей чемпиону келир үедеги маргылдаларга белеткелдиң дугайын чугаалап берген болган хөй санныг айтырыгларны харыылаан.

Ужуражышкын соонда 25 холге чемпион-биле маргылдаа болган. Аңда спорт мастеринге кандидат анаа дайынчы В. Курило бир сан ап, чемпионну уткан.

* * *

Чогаалчы Евгений Носов Москванын Ленин орденинг шериг округунуң дайынчылары-биле ужурашкан.

Е. Носов дайын чылдарында танкыга удур артиллериянын кезээнге дайындажып чоруп турган. Ол Кенигсбург чоогунга аар балыгларган, дайынчы оруун доозкан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет солдаттарның эрес-маадырлыг чоруунун дугайында бижээн чогаалдарындан үзүндүлерни ол дайынчыларга номчуп берип, чогаалдың маадырларының ам кайда чурттаан, ажылдап чоруурун таныштырган.

(«Красная звезда» солуудан.)

Эки турачыга сөс

Латвияны хосташканым

1944 чылдың январь 30-де Деражно суурну хостаары дээш демисселге шавар халдаашкын үезинде солагай будумче балыгладышкан мен. Март айда Грузияда шериг госпитальчыга келгеш, июнь айның 27-ге чедир эмнедип турумда, балыым эттинген. Шериг гарнизонунуң онаа килдизининң төлээзи капитан дужаалдыг кижи келгеш, мээн-биле беседа кылган:

— Че, силер Тыва Арат Республикадан келген эки турачы кижи-дир силер, балыынар эттинген-дир, чанар силер бе?

— Ийе, эки турачы кижи мен, дайынның төнчүзүнге чедир фашистерни сокчур сорулга-биле келген мен, ынчангаш мени база катап фронтуже чорударын дилеп тур мен.

— Бир-тээ силерниң салган сорулганар ыңдыг болганда, бистид талазыстан удурланыр чүве чок тур, тулчуушкуннарга улуг чедиишкинерлиг болуруңарны күзеп каайн.

Шак ынчалдыр фронтуже катап чоруурумну чөпшээрээш, 27-ги курлазырда дивизияның 88-ки полугунче чорудукан.

Августуң 16-да бир эшелонну четчелээш, Украинаның 4-кү фронтузунче чорудукан. Полтава хоорайга чедип чоруусту Дээди Кол командылал черинин дужаалын ёзугаар маршрут өскерилген. Бисти Латви ССР-ге чедирип келгеш, 204 дугаардыг курлавыр полугунга хүлээдип берген.

Мен 5-ки танк бригадазының мото-адыгжы батальонунуң станоктуг пулемет ротазының дайынчызы апардым. Мээң киргеп расчёдум интернационалчы составтыг болду: расчёттуң командири бичезержант украин Андрушенко, бирги шыгаакчы мордва Насиров, ийиги шыгаакчы мен, ок дажыкчылары орус Петров, марий Сотников. Бо мотоадыгжы кезектиң составынга чартык ай дургузунда станоктуг пулеметту болган таңкиаы өөренип артивис.

Сентябрының 14-че дүнезинде бистиң кезээвис камгалалга чыткан шериг кезектеран солуду, бүгү танкыларды этакаже үнер туруштарынга чедиргеш, ыяк чажырын кагылаан, мото-адыгжылар траншеяда база-ла белен турганнар.

Немецтер дүне бистиң кезектиң туружунче артиллерия, миномёттан хире-хире болгаш-ла кезек бооган каан турганнар. Бистиң танкыдарывыстың даажыдан-на ынчап турар хиреллг. Эртенгинин 4 шак үези турда-ла, катюшаларның даажы дыңналып, дээрже кызыл оттар үлий-үлай ужуп-ла үнүп, соон улаштыр артиллерия, миномёттарның аңгы-аңгы калиберлериниң янзы-бүрү даштары дыңналыр, кулак уюк апарган. Ол-ла үеде агаарда шүүргедекчи самолёттарга үдеттирген бомбардировщиктер дайзаның кырынче бомбаларны төп эгелээн.

Агаарда бир ногаан, бир ак ракеталар хып үндүлер, шыдашпайн маңан турган таңкылар туруштарындан халыжып-ла үндүлер, оларның кырында болган соонда автоматчиктер. Танкылар траншеяларны эртип турда, траншеяда чыткан адыгжылар болгаш пулемётчиктер тура халышкан, күүлүг ура-биле атакалап кирип-тивис.

Бирги шыгаакчы Назировбиле идилээ пулеметтувус соортүр тудазындан ашкаш, бурунгаар салчыптыамс, немецтерниң чытканы траншеязы ырак эвес арты, автоматчиктер траншеяже кире халыжа бергеп, дириг арткан немецтер-биле аткылажып турда, пулеметтарны траншея эрииже салыпкаш, дескен немецтерни соондан кыргый тудуп чыдыр бис.

Ол үеде бистиң артиллериявыс дайзының ийи дугаар траншея камгалалын буза берип турган, а танкылар улам бурунгаарлап чорупкан, пушкаларындан, пулеметтарындан атпышаан. ийиги траншеяда чеде бергеп немецтерниң от точкаларын чуура бастырып турганнар.

Мээң чораан расчёдум ийиги траншеяга баргаш, база-ла немецтерниң туруштарынче адып эгелевивис, оске расчеттар база-ла адып турганнар. Хүн ажып, ямыр дүшкеп, автоматтарның, пулеметтарның даажы чоорту эвээжээп, артиллерия, миномет снарядтары ыйда-хаая кээп частып турар ыяыдыр.

Даартазында, сентябрының 15-те, дан хаяазы чыгып орда, атылажыышкын база катап дидирип эгелээн, немецтер танкига үдеткеш, удур шавар халдаашкынны кылганнар, бистиң ротавыска 14 пулемет турган, аравыс он, он беш метр кылдыр чыдыпкаш, адын турган бис. Немецтерниң артиллерия, минометтары бистиң чытканывыс мооңнеттингеп от точкаларынче күштүг адын турганнар.

Бир снаряд бистиң расчеттуң мырыпай чанынга кээп чазылган, мени бир-ле чүве далдыр шаанкан шыкап болгэн. снаряд бузундузу бажыынын солагай талазынга дегтеш, куйганы чара шаанкап болду, боргүм. ырадыр чаштай берген. Бир мининп кедиримге, тура халып келген тур кеп, оон катап чыда дүштүм, коруп чыдарымга, командирим арны кызылмыгны хан—хаваның соогун буза дээшкен болду, бирги шыгаакчы черде аңдарлыпдүңдерлин чыдыр—бузунду иштинче кире берген, шуптуеус бадырганган болдувус.

...1945 чылдың февральда 37 дугаар алыгжы камгалал буза шавар дивизия Курлянды чартык ортулукта Ловель хоорайны хостаары дээш, немецтерниң камгалалын буза шавар халдаашкынче кирген. Бо кезекке база-ла станоктуг пулемет расчедунуң ийиги шыгаакчызы болуп чораан мен.

Бир тулчуушкун соонда дүн эртип, эртен чер чыпын орда коорүүске, мырыңай немецтер-биле холушкак болдувус. аткылажыышкын база катанда чидиглеиип-ле эгеледи, дүш үезинде бир хуторже атакалай бердивис. Мээң чораанын батальондан ийи хүнүң тулчуушкунунуң соонда эвээш кижи арткан джигип турар чораан. Хуторже атака үезинде маңнажып орувуста, мээң солагай талакы ходум аартылаш диди, ходум аңаа, чүгле холду ушпаштыр хан төктүп турар мындыг. Онудаа тоовайн аткылажып-ла чордум...

Үшкү балыымдан бир ай чартык хире госпитальга эмнеткеш эттиидим. Оон базала фронтуже хантым, бо удаазында 63 дугаар гвардейжи адыгжы Сибирь дивизиязының 57 дугаар полугунга барып кирдим. Бо кезекке базала станоктуг пулеметтуң ийиги шыгаакчызы болдум.

Майның 8-тиң эртенинде бистиң дивизияның 56 болган 58 дугаар полктары шавар халдаашкынче киргилээн, дүш соолунде бистиң 57 дугаар полк оларга каттыжар турган. Дүштеки чеминиң соонда ийи хүн чиир кургаг чемнэн, тыртар таакпыны болган ак-чемзекти ап алгаш, мурнуку шугумга чедир бичии арыг ыңды черге келгеш, команда ёзугаар доктаай берген бис. Аңаа дыштанып, таакпылап турувуста, арыгдан полк командири, штаб начальниги база адьютанты үжеле аттарлыг үнүп келди.

Командириниң оралакчызы полкту батальон аайы-биле чыскаавикаш, командирге илеткеди. Полк командири подполковник Самбровскийге:

— Эштер! Бистиң үр үеде манап келген тиилелгевис келген-дир, майның 8-те немец-фашистиг шеригниң командылал чери чугаа чок дүжүп бериишкинге ат салгандыр.

Моол-биле дайын доозулгапы ол-дур—деп чорда-ла, чыскаалга турган солдаттар, офицерлер чиртиледи уралаап, бот-боттарын куспактажып, ончакшы, оорзиивистен карак чаштары төктүп кээп турду...

Т. ТАРЖА,
тыва эки турачы.

Маады Дагбалдай Оюн-Шивиге чурттаи чораан кулак орустарның хөлечии чораан кижи, ынчаптап орус сөстүдээ эки билир, амыдыралдың эки-багын-даа эки ооваарын билир чораан. Ол дүне ооң мээ чугаалаан чугаазы бо-дур:

«— Ынчан, 1919 чылдың чайынында, кулак Черноусовтуң ары чигирлээр хөй доскаарларын угбам кадай-биле ийилээн кадарын турдувус. Бирле хүн угбам төредиериче чоруй барган. Аазылдан хүнзээш, кежээликтей чадырымга чанып келдим. От салып, суг суглап, чем кылыр деп олурумда, чадырже бир кижи кире халып келди. Шериг хептиг, орус кижи болду. Ол кижи мени дораан таныи каан:

— Экии Дагбалдай!—деп мендиледи. Мендиге харыылап, тура халып келгеш, топтап коорумге, хөлечиктеп туарарым байлыг оглу-биле кады ооң бажыңынга үргүлүг кедир Ценкин деп ак офицер болду. Арыым изиш дээп, чүүсом согары дүргедээп, дербус апарган тур мен. Кончуг дайзын мээң дүвүреп турарымны эскербээп боор ок.

— Кортпа, Дагбалдай. Мени эки билир-де болгай сен. Багай чүве бодава. Чааскаан сен бе? Черноусов бар бе?—дигип-деп айтыргылады.

— Чааскаан мен, чанчын. Хозяин бар. Ажылдан чораап чаа келдим—деп харыыладым. Мен ону шынап-ла эки таныыр мен. Черноусовтуң оглу Давытка-биле ийилдирээн Туран, Ус аразынга чеже-даа катап сооргкеп мен.

— Партизаннар чоруп тур бе?

Партизаннарның дүвениппе таңпыылдап чоруп турарын билир-даа болдумза:

— Чок, көзүлбес-тир. Мындаа чоруп турганнар—дидим.

— Кончуг эки-дир. Менде сенден дилег бар. Бис кызылдарны дөмей-ле тиилээр бис, ооң соонда эки шаңнаар мен. Оон келирингге, бо боопу аңаа бээр. Черноусовка баргаш кел. Бижик чедиргеш кел. Кымга-даа көзүлбес сен аа—дидир.

— Чаа чанчын—дигилеп, могейгилеп каап турдум.

— Бистер кончуг эки таныштар аа. Мен аштаан, чемден кыл—деп дужаады. Сарыг шайны агартыр сүттээш чаа быжырган хлеб кезип, ары чигирип тавакка долдур каап бердим. Харамдыгын чемнеиип орарындан бо чоокта тоттур чем чиковэзин илдеп болду. Улуг от ужудуп бергеп, суурже хадыплаттым. Орук ара хөй-ле чүүлдер бодалымга кирдп. Чаа-ла доктаап кел чыткан хостуг амыдыралга бо байларның болгаш кулактарның кайы хире хора чедирип тургапын бистер эки билип турдувус. Партизаннарга дуза-лашкан дээш улуг, биче кижилерни араатанзыг бөү-биле өлүрүп турганнар. Меня бидип калза, оларның холундан ушпунмас боор мен деп-даа бодап мени дүвүредип чорду. Суурнуң алдыы талазынга Сергей дээр орус тараачын чурттап турган чүве. Кызылдарның анаа бүдүү чыглыы кээрип моол мурнунда-ла эскерер кижи мен. Ол бажынга бүдүү чеде бердим. Ирей, кайдай ийилээ олур. Менди содушкаш:

— Меңээ партизаннар херек дидим. Ашак кадайынче чиктиг кылдыр коргулээш:

— Сеңээ база херек бе?—деп удур айтырды.

Дыка херек, сеанчиг чүве дыңнадым—дээримге, ашак хапада шагынче коргулеп харыылады:

— Далашпа, олур.

Элээп болгапда эжиктп оскужу кончуг кылдыр соктай берди. Сергей ирей тыртыкыжын адырган хевээр, уткуштур үнүпкен. Удаваапда мээң кады хөлечиктеп оскеп эжим Алексей Глухенко бо кирип кээрге, оорүй-ле бердим.

— Эжим, Дагбалдай. Партизаннарны түге хереглеп бердин?—дидир. Хөй чүве чугаалавайп-даа, демги чанчыннып бижинин хойнумдан уштуп бердим. Алексей ону номчуп чоруй, мени куспактаап, бир бөөдээш:

— Эр-хей-дир сен, эжим—деп, оорээп сеткилин илереткеш, үне халыды. Удаткан чок элээп хөй кижи кирип кээп, бистер-биле мендилештидер. Көргеп, дыкпаан чүвемни шуптузуп оларга чугаалап бердим.

Чылча шаптырган дээрбечидер болүүнүң баштыңы ак офицер кыпта-даа туттурбайн, сонгаар дээш кирер дээш Черноусовтан аът-хөд, аъшчем белетке деп бижик чоруткапын Алексей оорүнге чугаалап берди.

— Маңаа кээринде Дагбалдайны черле кагбас сеп дээндир. Ындыг кончуг кара сагыштыг идегттер болгай. Ооң кайпаар чорутканын билген кижи чок турзун дээш сени одурүп каар деп турганы ол ышкажыл—деп, эжим шынына чугаалады.

Ак офицерни тударып-биле он кижи чоруптувус. Орук ара Алексейниң менээ «Баштай сеп чадырынче кирер эвес сеп бе. Одут болза «Черноусов чедип келди. Баштай мени барып кор дээш чорудупту дээр сеп. Удуп чыдар болза улам эки деп чагаанын ёзугаар, чадырны кончуг оожум бөлүдадым. Чанчын отче көрүндүр чыдып алган шылаадыр удаан чыдыр. Холунда боозун салбаап. Партизаннар чадырны бүзөлеп келдилер. Алексей баштаан беш кижи чадырже дүрген кире халаап, удуп чыткан дайзынны кыскыгырбайн хүлүп алдылар.

Эртенинде туттурган кижизин Туранче аппаар деп турган, эжим менээ:

— Сен бо чоокта турба, ырадыр кожуп чоруй бар. Актарның оруу чок-даа болза, сенден ош-ожээн негээр чадавас деп чагаан чүве. Туттурган офицерни Туранче аппар чыдарда холунуң хүлүүн тергеннин соңгу дугуюнга бүдүү үзе эгидип алган чүве-дир. Ак-Дагның «Улуг-Арт кырынга улус бичии дыштанып дээш доктаай бээрге, можа тудуп чораан партизанның ланчыызын үштә соп алган, ооң бажынче сонкаш, шыргай шарлап иштинче дезип бар чыдырда, ону аңаа болап каан деп сөөлүнде дыңнаан мен.

Сөөлгүлерниң хөделип турары бо-дур. Чопчуң дайзынларынга ак орук турбас деп эжимниң сөглээн сөзүн утпайн чор мен».

Маады Дагбалдай ам чок. Ооң дунмалары, оглу Бии-Хемниң Ленинкада чурттап ажылдан чоруурлар. Келир үениң салгалынга эки амыдырал дээш бистиң өгбүлелериве—орус, тыва ядыыларның канчаар демнежип чораанының дугайын Бви-Хемде чурттап орар улуг назылыг улус, бистер, ам-да ой-ойлеп чугаалажы бээр бис.

М. ДӨҢГУР-ООЛ,
пенсионер.

Утпайн чор мен

ДЕЛЕГЕЙГЕ БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Ат салыышкыны чоруп тур

АРТИСТЕР ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

Кызылдың күш-ажылчы коллективтеринде, албан организацияларында Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольм кыйгырыының адаанга ат салырынга тураскаатқан хуралдар, митингилер үргүлчүлеп турар.

Дүштекиниң ийи-шак. Тываның хогжум-шии театрының делгем залынга коллективтиң кежигүннери—хоочун болган ашыяк артистер, оске-даа ажылдакчылар чыглыы келген. Кыйгырыг адаанга ат салырынга тураскаатқан митингини партия организациязының секретары Ч. Монгуш ажыткаш, тайбың камгалалының республика комитединиң харыысалгалыг секретары Л. Чадамбага сөс берген.

— Амгы үеде чер кырынга быжыг тайбыңны бодарадып, ону бүгү талалыг камгалаары тайбыңга ынакшылдыг болгаш ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң хереэ болур. Ынчангаш СЭКП Төп Комитединиң, Совет Чазактың чепсекти эндере бүдүрерин болдурбас, чепсегленишкинни дүжүрер дээш база делегейге тайбыңны быжыглаар дээш могаг-шылаг чок чорудуп келген иштики, даштыкы политикалың бүгү совет кижилер, аңгы-аңгы диптериниң бурунгаар дешилгелиг улустары чүүлдүтүнүп, деткип турар. А Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольм кыйгырыының адаанга ат салыышкыны бо чаагай херекке база улуг идиг болур дээрзин оратор демдеглээш, массалыг кампанияга идепкейлиг киржиринче митингиге келгеннерни кыйгырган.

Дараазында коллективтиң хоочуннарының бирээзи, Тыва АССР-пиң алдарлыг артизи М. Рамазанова сөс алгаш, мынча дээн:

— Бистерге, Ада-чурттуң Улуг дайынының айыыл-халавын корүп эрткен кижилерге, тайбың чүүден артык үнелиг. Ынчангаш ол дээш демисежирп бистиң дорт болгаш хүндүлүг хүлээлгевис-тир, эштер.

Чуртувусту ажелеп, чонувусту кулдаңыр дээш оор ёзу-биле бисче халдаан фашистиг Германияны чылча шапканывыстан бээр 30 ажыг чылдар эрткен. Ынчалза-даа империализм бодунуң агрессиязы, дарлакчы мөзүзүн ам-даа салбаан, Азия, Африка, Латин Америка чурттарында муң-муң улуг-биче кижилер өлүм-чидимге таваржып, аштап-суксап, чарып-аржып турар. Ынчангаш бир спектаклдан киргеп орулгавысты тайбың фондузунче шилчидер деп саналдыг мен—дээп.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Н. Раздобреев, аныяк артист А. Ооржак, артист В. Серен-оол болгаш оондаа өскелер эжиниң саналын изии-биле деткээннер.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

ЧУРУКТА: хоочун артистерниң ат салып турары.

ФОНДУЖЕ ШИЛЧИДЕР

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольм Кыйгырыының адаанга ат салыышкыны бистиң районда уламчылап турар. Бо хүннерге чедир ажыл-ишчи 15 коллективтерге хуралдар, митингилер эрткилээн. Аңаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, ажылчыннар, колхозчулар, тусиай эртемниглер, аныяк өскөнниң төлээлери—шупту 1960 кижи киржил, оларның 90 хирези санал-оналдарын берген.

Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунга болган митингиге Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың хоочуну машинист Е. Фроленков сөс ап, чүве чугаалааш, мынча дээн:—Массалыг үзүткээшкынның чепсектерин эндере бүдүрери дээрге чер кырында быжыг тайбыңга, кижилерниң тургузукчу ажыл-ижинге, бурунгаар депшилгелиг дөрт кыжаныышкын-биле дөмей-дир. Ынчангаш чепсегленишкинни дүжүрер дугайында Стокгольм кыйгырыын изии-биле деткип, ооң адаанга адымны күзелдиим-биле салып тур мен.

Дараазында база дайын киржикчизи, коллективтиң хоочуннарының бирээзи В. Корчума болгаш өскелер-даа тайбың фондузунче 300 рубльди шилчидерин саналдаан. Ону ажылчыннар изии-биле деткээн.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка, Чадаана АТБ-зинге эрткилээн митингилерге база хөй кижи киржип, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары Т. Пичен-оол, А. Михайлов, мурнакчы чолаачы М. Ондар болгаш өскелер-даа санал берип, Стокгольм кыйгырыын чаңгыс үн-биле деткивишаан, аттарын салганнар.

Партияның XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыннары 300 рубльди, а АТБ коллективи бир хүннүң ажыл төлевирин тайбың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

Х. МОНГУШ.
Чөен-Хемчик район.

ДЭЭР КЕЗЭЭДЕ АЯС ТУРЗУН

Боо тудуп, седеме чайып, бодум барып киришпээн бол, дайын болгулаан чергеэн шериг албзны, аян-чоруктарга чораап, каш удаа коргулеэдим. Сварядтарга сый аттыргылаан ыяштарның будуктары эм-даа привээп, оңгуларның ойбуңнары ол-бо чыткылаар. Белоруссияның тулаалыг эзимнеринден дүжүр аттырган самолёттарның артынчыларын, дат тудуп чий берген бооларны, солдат курлар толударын, демир борттерни болгаш дайынның өске-даа уржуктарын хараадал база хаяы бодалдарга бүргедип турган корген мен.

Ынчан бежен чылдарның төнчүзүп турган чүве. Минск облазынга бир колхозка дүжүт ажаан алмышкынынга киржири-биле оорүм солдат болдарны удуртуп чеде берген мен. Суурнуң бир кыдыында ийи кат өскүс уруглар бажыынга барып, башкылар, өөредикчилер-биле ужурашкаш, дыңнаанын түүлдерни утпас мен.

8—10 класстарда өөренип, ында доктаамал ажылдап, чурттап, азырадып турар 497 кыс уруглериниң шуптузу адезинден дайын чылдарында аскан болган. Чамдыктары ынчан чаш турганындан адазы, иези кандыг кижилер турганын билбес, а өскелери аваазын, чоок кижилерин гитлержилер корүп турда-ла сүрүп аппарганын азы олүрүп каанын чугаалап ора харлытып, карактарының чаштары балы кээрге, кижиге берге; дыңнаарынын орнунга дыңнаваанды дээрге ышкап сагындырар.

База бир чижек. Ынчан бис ховута дайынчы өөредилге эрттирип турган бис. Чоогуувуста суг чок. Улуг эвес хутор чоогунда чимистиг сад бүргээн бир бажыңның чанынга баргаш, кудуундан суг узун ап тур бис. Кадай кижи үнүп келгеш, бажыңынче чалады. Кире бердивис. Баштай-ла биске сүт узуп пактаткаш, аад-чурттувусту айтырып аъжыл-чемнп стол кыры долдур делгепкен. Коргунчуг мындыг түүлдү ол биске чугаазадып. Ашаа улуг оглу-биле, фронтуже чорупкан. Ие аазынга кырган адазы, ийи чаш уруглары-биле арткан. Удаваапда ирей партизаннар отрядынга кирген. Бир-ле хүн немец солдаттар бажыңның эжийн турз кагаап, кырганының кайнаар бергенин айтырганнар. Оларга чүнү-даа сөглеп бербээн.

Ийи чаш урутну незиниден хунаан алгаш, бажың эжининң аксы садчыгаш иштинге аппарып аткылап каан болгаш иенинг бодун далдыр шаап каан.

— Элээп үе эртенде ие оңгарлын келгеш. оолдарымны ол-ла черинде хөөп алганым бо—дээш, эдертип барып көргүстү. Кырында крестер кадап каан, чечектер хаажылаан, үдуп чыткан дайзынны кыскыгырбайн хүлүп алдылар.

Эртенинде туттурган кижизин Туранче аппаар деп турган, эжим менээ:

— Сен бо чоокта турба, ырадыр кожуп чоруй бар. Актарның оруу чок-даа болза, сенден ош-ожээн негээр чадавас деп чагаан чүве. Туттурган офицерни Туранче аппар чыдарда холунуң хүлүүн тергеннин соңгу дугуюнга бүдүү үзе эгидип алган чүве-дир. Ак-Дагның «Улуг-Арт кырынга улус бичии дыштанып дээш доктаай бээрге, можа тудуп чораан партизанның ланчыызын үштә соп алган, ооң бажынче сонкаш, шыргай шарлап иштинче дезип бар чыдырда, ону аңаа болап каан деп сөөлүнде дыңнаан мен.

Сөөлгүлерниң хөделип турары бо-дур. Чопчуң дайзынларынга ак орук турбас деп эжимниң сөглээн сөзүн утпайн чор мен».

Маады Дагбалдай ам чок. Ооң дунмалары, оглу Бии-Хемниң Ленинкада чурттап ажылдан чоруурлар. Келир үениң салгалынга эки амыдырал дээш бистиң өгбүлелериве—орус, тыва ядыыларның канчаар демнежип чораанының дугайын Бви-Хемде чурттап орар улуг назылыг улус, бистер, ам-да ой-ойлеп чугаалажы бээр бис.

М. ДӨҢГУР-ООЛ,
пенсионер.

Бөгүн—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү

ДАЛАЙ-ЭРИККЕ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ

Байырлалдарны күш-ажылчы бедик чедишкинчерлиг үткүүрү совет кижилерге чаагай чанчыл болу берген. Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүнүң бүдүүзүнде далайжылдарның социалистиг чарыжының калбарышкынының дугайын далай флодунуң министриниң оралакчызы **Г. Я. Пясецкий СЭТА-ның корреспондентизинге** чугаалаан.

—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүн доктаадып тургускаш суг транспортунуң ажыл-ишчилериниң дугайында Коммунистиг партизының болгаш Совет Чазактың сагыш салышкынының бадыткалы болган — деп ол айтыкан.— Ол болза бистиң ажылывысты-даа, коммунистиг тургузуушкунуң өнүр улуг соруглаларын шиитпирлээринге далайжыларның салышкынын-даа бедик үнелээни ол-дур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының ажылдан кылганы тайбынның программазын чайгылыш чокка амыдыралга боттандырары оске күрүнелер-биле бистин чуртувустун экономиктиг харылзааларын улам ынай калбарыышкынын чедирип турар. Бо хүннерде совет транспорт флодунда йиң муң хире судно бар. Олар делегейнин барык 1200 порттарынга барып турарлар.

Далай флоду тоскү беш чылдың планын хүүсаа бетинде күүсеткен. Чедип алдыган чедишкинер — далайжыларның эрес-маадырлыг ажылының түннели. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин күсели-биле чүк саазылгазы чижээ-биле 70 хуу, порттарда ажылдарның хемчээли — 85 хуу көвүдээн.

Онгу беш чылда чурттуң садыг флоду ниити тоннажы 5 миллион тонна суднолар-биле неметтинер. Порттарга судно доктаар чаа-чаа черлерни, специализастаттынган комплекстерни туткулаар. Чаа техникалы алыры-биле ажыл шүүт бүде бербес. Оны эң ёзулүүлө, долу хемчээлдии-биле ажыглап билир, бүдүрүлге соруглаларын шиитпирлээрде ажыл-агыйжы болур херек.

«Рубль бүрүзүн, ажыл шагы бүрүзүн, продукциянын тонна бүрүзүн ылавылалдыг санаар болгаш ажыктыг ажылаар...»— деп, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң партизының XXV съездизинге чугаалаан бо сөстери далай флодунуң ажылдакчыларының социалистиг чарыжының лозунгу болу берген.

Судбонуң септелгеге кирер араазының үезин узадыры дээш «Медногорск» теплоходтуң экипажының эгелээшкини далайжылдарның шүптүзүвүн эрге-ажыы дээш сагыш-ниитилелдиг ажылдаашкынын-биле долдунган. Ол мурнакчыларның шимчээшкинин флотка калбаа-биле детказы беш чыл тургузунда флоттуң ажыглалга ажылдан турар үезин 13 хонукка көвүдедир арганы берген. Оон түннелинде миллион тонна чүктү сөөртүрүн, даштыкы экиндиришкинге ажыл планын ажыр күүседирин көрүп турар.

Флоттуң мурнакчылары бо байырлалды шалыпчы ажылбиле үткүүрүнче суг транспортунуң бүгү ажыл-ишчилерин киыгырган турган, ынчангаш сугжулар оны чедишкиннерлиг үткаан.

Онгу беш чылдың бирги чылында чедип алган чедишкиннерден ап көөрге, СЭКПнин XXV съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттанырар талазы-биле далайжыларның, порт ажылдакчыларының, судно септекчилериниң боттарынга алган бедик социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеттингеп турар дээрзин бүзүрелдиниле бадыткап турар.

ЧУРУКТА: Таллиннин далай портунда. **(СЭТА-ның фотохрониказы).**

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Тайбыңның салым-чолу дээш бедик харыысалга

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының түңнелдерин делегейниң хөй-ниитизи болгаш парлалгазы тайылбырлаашаан, ол түңнелдерни интернационализмниң, Европа коммунистерииң улам быжыглыг турар чаңгыс эвиниң, ажылчы чоннарның үндезин эргеажыктары дээш дем катнаң демиселди идепкейжидер деп шиитпирлиг чоруунуң илерели ыңдыр үнелеп турар. Конференцияның «Европага тайбың, айыыл чок чоруң, кады ажылдажылга болгаш социал депшилге дээш» деп түңнел документизин солуннар допчулап азы бүрүнү-биле парлаан. СЭКП-ниң делегациязының баштыңы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын калбаа-биле тайылбырлап турар.

● БЕРЛИН

Европа коммунистерииң төлээлелгелиг шуулганы бистиң динге дүшүүрүлүг чоруктуу кошкадырының херээн калбартырынга идиглиг болуру чигзинниг чок деп, «Дер морген» солун бижээн. Бо конференция бүгү делегей политиказынга база салдарын чедирип, улустарның антиимпериалистиг демиселинге чаа идигни бээр.

Айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинкиге болган ниити-европа човүлел хуралында чарлаттынган принциптерни улам ынай боттандырарынче угланган орукту Берлин конференциязы Европаның улустарынга болгаш чаагай турасоруктуң бүгү кижилеринге айтып берген деп, ол солун демдеглээн.

● СОФИЯ

Берлин конференциязы — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң улуг чедишкинии-дир деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну демдеглээн. Эш Л. И. Брежневтиң делгереңгей уткалыг, принципиалдыг чугаазы оның күш-биле чаңгыланган. Конференцияның хүралдаан залынга-даа, делегейниң хөй-ниитизиниң ортузунга-даа од чугаажке кичээнгей болган аңаа хамаарышкан үнелеп көрүүшкүнүнер СЭКП-ниң ажок улуг ат-алдарының дугайын, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, социалистиг дем каттыштырылгазынга, шиитизи-биле делегей ареназынга СЭКП-ниң төөгүлүг рольдуунуң дугайын хереченип турар.

● БУДАПЕШТ

Ниити эвес сорулгалар болган бөгүнгү-даа сорулгалар айыттынган түңнел документизин чүүлдүг деп көргеш, янзы-бүрү байдалдарда ажылдап турар аксы-дүңма партиялар тайбынче, депшилгеже, делегейге эң-сеткил каттыштырылгаынче болгаш кады ажылдажылгаже хандыкшылдыын марксизм-ленинизмниң ёзуузунга чыыртыкландыр көргүскен деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн.

● ПРАГА

СЭКП-ниң делегациязының баштыңының чугаазын делегейде ажок улуг хемчээл-биле үнелеп көрүп турары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетениниң аразында мөгелиг улуг ат-алдарны эдилеп турарының дугайын хөречилеп турар-дыр деп «Руде право» солун мурнуку түүлүнге айыткан.

Европаның коммунистиг шимчээшкининиң ажылдап турары амгы үениң байдалдарын, совет коммунистерииң болгаш бүгү совет улустуң чедишкиннерин ханы анализтээни, делегейниң ойүкелген чугула айтырыгларын ыяк анализтээни—ол-ла бүгү түүлдер Л. И. Брежневтиң чугаазынче бүгү диптерге ажок улуг кичээнгейни болдурган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дурзулгазын түңнээн. Ол чугаа болза, Европада дүшкүүрүүг чоруктуң чавырлышкынды быжыг болгаш дедир эглиин дивес болзуп дээш демиселге чугула солулар тайбынче, депшилгеже, делегейге эң-сеткил каттыштырылгаынче болгаш кады ажылдажылгаже хандыкшылдыын марксизм-ленинизмниң ёзуузунга чыыртыкландыр көргүскен деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн.

● ВАРШАВА

Польшаның «Глос працы» солуну Берлин конференциязын «хүн бүрүдега практиктиг ажыл-чорудулгазынга марксизм-ленинизмна чогаадыкчы ёзуу-биле ажыглаарынга үндезилээн коммунистиг болгаш ажылчын партияларын аразында улам быжыглыг орар харылзаалардың илереи-дир» деп адаан. Европага ён чугула айтырыгларны чугаалаашкыр болгаш Европа диптиң ёзулуг айыыл чок болгаш кады ажылдажылганын дээш болдурарының стратегизиин база тактиказын тодарадыр дээш бистиң диптиң шылгарангай удуртукчулары Хельсинкиге човүлел хуралдың соонда бир-де удаазында чымдаан деп, ол солун бижээн. Аңаа ажок улуг роль ең улуг социалистиг күрүнеге — Совет Эвилелиниге оналажып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгиво секретары Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң тайбыңны быжыглаарынче утланган ажыл-чорудулгазын Берлинге калбаа-биле көргүскен.

● ГАВАНА

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының бедик шуулганының түңнелдери оларның күжениишкиннерин каттыштырарынга, ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктары дээш, демократия болгаш социализм дээш, Европага быжыг тайбың дээш оларның дем каткан демиселин идепкейжидерине идиг бээр деп, «Гранма» солуи онзалап демдеглээн. Л. И. Брежневтиң чугаазын тайылбырлаашаан, чеңгелеяиишкинии бүгү-ниитн болгаш бүрүн дүжүреринге хамаарыштыр СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың чорудун турар политиказының чайгылыг чогун демдеглээн.

● КОПЕНГАГЕН

Данияның Компартиязының теп органы «Ланд оф фолк» солуниуң бижээни болза: империалистиг күштерниң коммунистиг шимчээшкининиң адын баксырадыр дээр калчаалыг орааддажышкынарынга харыы кылдыр Европаның компартиялары боттарының чаңгыс эптиин тодаргай көргүскен. Конференцияга хүлээп алдыган түңнел документ коммунистер алызындан-на интернационалчылар болуп турарының илереи болган.

● БРЮССЕЛЬ

Конференцияга чугаалаткан айтырыглар амгы болган кедир үеге оиза чугула болуп, чүгле коммунистериниң болгаш ажылчын антыынын эвес, харын бүгү улустарның сагыш-сеткилин хайныктырын турар болгай деп, Бельгияның Компартиязының органы «Драпо руж» солун бижээн.

(СЭТА).

ВЬЕТНАМ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫ ТУРГУСКАНЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Соңгу үүнүде Лаңшоңдан эгелээш, Мурнуу чүгүнде Камауга чедир чаңгыс аай Вьетнамны изоль 2-деп эгелээш, Вьетнам Социалистиг Республика деп адай берген. Чаңгыс аай Вьетнамның Национал хуралының Ханойга болуп эрткен бирги сессиязы ол дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Ол кайгамчыктыг типлелге марксизм-ленинизмниң бүзүрелдиг типлелгези болган, чүге дээрге Вьетнамның ажылчы чоннар партиязы ол өөредигин чайгылыш чокка, чогаадыкчы ёзуу-биле эдерип турар деп, БАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Премьер-Министрниң оралакчызы болгаш Национал камгалал министри Во Нгуен Зиап сессияга бодунуң чугаазынга онзалап демдегзээн. Ол типлелге болза, акыдүңма социалистиг чүрттарның, бүгү делегейниң депшилгелиг улустарының Вьетнамга көргүзүп турар улуг болгаш дээштиг деткимче, дуза-ламчызының база түңнели болуп турар.

Вьетнам улустуң төөгүзүнүң чаа, ён-не чыыртыкланчак үезиниге кирбишаан, Вьетнамның ажылчы чоннар партиязы социализмни тургузарынге угланган социалистиг революциялың угланышкының толевилээп деп, оратор чугаалаан. Партияның удуртур ролюнга, оон революсчу шүгүмүнга Национал хуралдың депутаттарының сорук киришкиниинг болгаш чаңгыс ён-сеткилдиг үүлдүгзүнүүшкүн-биле байыр чедирип турарын, күрүнеге партияның удуртур ролюнуң принцивин чаа конституцияга быжыглап киирер дугайында президиумуун саналынга оларның байыр чедиран турарын улуг оорушку-биле демдеглеп тур бис, деп ол чугаалаан.

Күрүнеиниң тугунга, күрүнеиниң гимнизинге, сүлдезинге болгаш республиканың найысылалынга хамаарыштыр президиумнуң саналын Национал хуралдың сессиязы бадылаан. ВСР-ниң күрүне тугу—ВДР-ниң күрүне тугу, күрүне гимнизи — ВДР-ниң күрүне гимнизи, күрүне сүлдези — ВДР-ниң күрүне сүлдези болу берген, ол сүлдеге «Вьетнам Социалистиг Республика» деп чаа бижиглелди киирер Республиканың найысылалы кылдыр Ханой хоорайны бадылаан.

Сайгонну Хошимин хоорай кылдыр албан ёзуулу-биле чаарты адаарының дугайында шиитпирни сессияга хүлээп алган.

Чаа конституцияны ажылдап кылдыжеге чедир ВСР-ниң күрүне тургузуунуң үндезин барымдаалаар үүлүг ВДР-ниң 1960 чылдың январь 1-деп бээр күштүг болуп келген конституциязы болур. Чаа конституцияның төлевилелии ажылдан кызыры-биле Чыонг Тинь даргалаан 36 кижи составтыг тускай комиссииыны тургускан.

ВСР-ниң күрүне структуразында кирген үүлдер: Национал хурал болгаш оон Докгаамал комитеди, республиканың президентиэи болгаш 2 оралакчы президент, чазак (чазак човүлели), национал камгалал министерствалары, Верховный суд, Прокуратура. Национал хуралдың комиссиялары тургузар дугайында шиитпир хүлээп алдыган.

Вьетнам Социалистиг Республиканың Президентизинге Тон Дык Тханғты, оралакчы президентилерге — Нгуен Лыонг Банғты болгаш Нгуен Хыу Тхоңу, Национал хуралдың Докгаамал комитединиң даргазынга — Чыонг Тиньни, чазактың Премьер-Министрииге — Фам Ван Донгту чаңгыс үн-биле соңгаан.

Улустуң Дээди судуның даргазы Фам Ван Бать болгаш улустуң Дээди прокуратуразының даргазы Чан Хыу Зык олар болган.

А. МИНЕЕВ,
Б. ПЕТРОВ.

Чөрүлдээлери хевээр арткан

Чедиг улуг капиталистиг күрүнелериниң экономика айтырыгларының талазы-биле конференциязы Пуэрто-Рикога июнь 27—28 хүнеринде болуп эрткен. Аңаа АКШ-тың, Канаданың, Англияның, Франциияның, ГФР-ниң, Италияның болгаш Японияның күрүнелер база чазактар баштыцнары, дээштыкы херектер болгаш сан министрлери киришкен.

Чөвүлел хуралды чылдыра бергенииң фактызы капиталистиг делегейде экономиктиг байдалдың дорайтаашының дугайын хереченип турар. Экономиканың идепкейлиг чоруу элээп хайныгып эгелээзе-даа, барыын чүктүң ён улуг капиталистиг күрүнелериниде акшаның үне чокталышкынының өзүлдезиниң темпиан чылда 15—20 хуу чедип турар. Америк үлетпүрде амга чедир-ле бүдүрүлге күүлеринии чүгле 72 хуузу ажыглаттынып турар.

Ындыг турбуже Пуэрто-Рикога болган конференцияның киржикчилери оларның мурнуда туруп турар ён чидат экономиктиг айтырыгларыы шиитпирлээриниң үре-түңнелдиг хемчегларин тып ыыдаваан, англи солун «Файнэншл таймстың» бижээни-биле алырга, «ырынай хенаиг үүве чедип алган» болуп турар. Олар АКШ-тың күткүүшкүнүбиле үгле «акшаның үне чокталышкынының чаа чалгынындан» чайлаар соруглабиле үлетпүр хогжүдезиниң темпилерии өжегээр кудулаарын сүмелээр болганнар. Ындыг рецепт-биле экономиканы «кадыкшыдары» барыын чүктүң чурттарының ажылчы чоннарының күсели-биле кылдынар апаары чугаа чок, үүге дээрге массалыг ажыл чокталыр чорукту хевээр арттырарың база социал херегледлерге чарыгдалдарны кызырарын баш удур көрүн турар.

Вашингтонның эрге-ажыктарынга таарыжыр кылдыр экономиктиг политиканы мичаар айлап таарыштырарын конференцияның киржикчилерине күткүүрүн Каттышкан Штаттар чедип ап шыдаваан.

Ниитиэи-биле алырга, ён улуг капиталистиг күрүнелериниң аразында «чаңгыс эптиң» болгаш «кады ажылдажылганы» көргүзер ужуглуг турган Пуэрто-Рикога конференция хөрек кырында оларның аразында чорүлдээлерии улам-на тодарглй болдурган.

И. АБЛАМОВ.
(СЭТА).

Кооперацияның делегей хүнүнге

КӨДЭЭ ЧОНГА БАРААН БОЛУР

Делегейниң депшилгелиг кижилери бо чылын Кооперацияның делегей хүнүн 54 удаа демдеглеп эрттирип турар. Кооперация шимчээшкини чылдан чылче улам-на өзүп, быжыгып турар болгаш амгы үеде бүгү чер бөмбүрзээнде кооперацияның кандыг-бир хевири нептереп сайзырааван чаңгыс-даа чурт чок. Бистин хүннеривисте кооперация шимчээшкининде 500 миллион ажыг кижилер киржип турар.

Кооперация шимчээшкини социалистиг чурттарда ён-не улуг хогжүлдени чедип алган болгаш ук чурттарның ажылчы чоннарының улуг кезиин бодуунуң хүрээлениниге хаара түдүп, оларның экономиказында болгаш хөй-ниити амыдыралында чугула, улуг роль-ду ойнап турар. Оларның иштинден Совет Эвилелиниң хереглекчилер кооперациязы ён-не улуг. Партия Төп Комитединин, Совет чазактың дүн бүрү дузаламчызының болгаш деткимчезинин ачызында бистин чуртувустун хереглекчилер кооперациязы бодуунуң хүрээлениниде 63 миллион ажыг хуучу кежигүнерни каттыштырып турар улуг ажыл-агыйларның болгаш хөйниити организацияларының бирээзи болуп, өзүп сайзыраан. Совет хереглекчилер кооперациязы болуунуң хөй аларлыг ажыл-чорудулгазын үргүлчү сайзыранайжыдып хогжүштүлээн, социал-экономиктиг чугула айтырыгларны шиитпирлээринге изепкейлиг киржип, бистин чуртувуска коммунистиг ниитилелди тудуп тургузарының херээнге партияның шынчы дузалакчыларының бирээзи болуп турар.

Бо чылын Кооперацияның делегей хүнүн бистин чуртувустун кооперациязы СЭКПнин XXV съездизинин үндүрген шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, оон иштинде көдээ чоннуң садыг хандырылгазын улам экижидеринче ажылдакчыларын мобилизастаар соруглга-биле эртгирип турар. Амгы үеде кооперация салыының үүрмектеп салар баразан саарылгазы 53 миллиард рубль болуп турар. Чүгле соолгу 10 чылдарның иштанде хереглел кооперациязының ажыл-чорудулгазының хемчээли ийи катап көвүдээн. Үүрмектеп салар баразан саарылгазы 2,1 катап, шиитпирин чемненилгезинин продукциязының саарылгазы 2,6 катап, белеткелдер саарылгазы 1,6 катап, арыг орулга 2 катап көвүдээн. Шынар талазы-биле ханы оскеридгелер болган. Баразан саарылгазының структуразы улам экижээп. Аъш-чем аймаанзан оске баразаннарны саларының темпизи улгаткан. Ол болза ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруунун улам бедип турарының тодаргай хереченип турар. Культура амыдыралдың барааннарын, белен хөп аймаан, трикотаж кылыгларын, хем идик аймаан болгаш оске-даа үүлдерни салып саарары чылдың-на өзүп турар.

Эрткен тоску беш чылда хереглекчилер кооперациязының садыында баразанны хереглекчи бөдүүшилип алыр аргаже шилчиирин массалыы-биле сайзыраан, амгы үеде кооперацияның 178 муң магазинниери ындыг арга-биле ажылдап турар. Кооперацияның материал-техниктиг базазы дүрген өзүп турар. 400 муң ажыг садыг, белеткел, бүдүрүлге черлери, 200 ажыг дээди болгаш ортумак тускай эртемниг кадрлар кооперацияда ажылдап турар. Материал-өртектиг үүлдерни харылап турар ажылдакчыларның 65 хуузу профессионал эртемниг. Совет Эвилелиниң хереглекчилер кооперациязы делегейниң кооперация шимчээшкининде улуг болгаш чугула черни эзлеп турар ён улуг организацияларның бирээзи болур. Центросоюз Делегейниң кооперация Аланысызының кежигүнү болбушаан, бүгү чурттарның кооператорлары-биле харылзаалары хогжүдүп, сайзыралып турар. Амгы үеде Центросоюз 90 ажыг даштыкы чурттарның кооператив организацияларыбиле ханы харылзаалыг. Бо харылзаалгарның кол соруглалары — кооператив шимчээшкининиң чаңгыс аай чоруун быжыглары болгаш оны улам ынай демократчылары, социализмниң болгаш тайбынныи, демократияның база социал депчилгенин хереэнге, ачы-дузалыын бедидери болур. Оон-биле кады делегей аразында марксизм-ленинизмнин идеяларын, социалистиг ниитидел тургузуун, оон оске тургузуулгалардан артык шынарлыын, социалистиг системаның чедишкиннерин пропагандалап пептередири болур. Центросоюз оске кооперативтерге янаы-бүрү дузаны көргүзүп, эки салдарын чедирип турар.

Тывага хереглекчилер кооперациязы 1924 чылдан бээр тургусгунуп келген. Тыва Төп кооп бодуунуң хөгжүлдезинин янзы-бүрү үе-чадаларында республикага чурт иштинин үлетпүр бүдүрүлгезинин сайзыраарынга, көдээ ажыл-агыйны коллективизастаарының хереэнге, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Совет Эвилелиниге дуза кыларының хереэнге эң изепкейлиг киришкен организацияларның бирээзи. Ынчангаш Тыва Төп кооп бодунун хөгжүлдезинин бүгү үе-чадазында республиканың экономиказын хөгжүдүп, быжыглазрының, арат чонун материалдыг болгаш культурлуг деннезин бедидериниң хереэнге улуг ужур-дузалыг болган.

ССРЭ-ниң составынга Тываның киргениниң соонза республикага кооперация хереэ онза дүрген өзүп, сайзыраан келген. Тоску беш чылда ажылчы чонга планнан даш-каар 5,4 муң рубльдиң баразаны садып саарган. 75 миллион рубльдиң көдээ ажылагый продуктуларын белеткээн, 16,8 муң рубль түнүүр арыг орулганы алган. 1976 чылдың бирги чартык чылында планныг онзалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин кооперация ажылдакчылары чедиишкиниг боттандырган.

Тываның хереглел кооперациязының системазында 5000 кижи ажылдап турар. Оларның иштинден 1200 кижи дээди болгаш ортумак тускай эртемниглер. Массалыг профессиялардың кадрларының 67 хуузу тускай билиглиг. Кооперация ажылдакчыларының социалистиг чарыжында барык 4 муң кижи киржип турар. Планныг ажыл-агыйынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш 51 кижи ССРЭ-ниң орден, медальдары-биле шаннаткан. 36 кижи Тыва АССРниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиибиле шаннаткан, 31 кижиге «Тыва АССР-ниң садының болгаш ниити чемненилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Тываның кооператорлары Кооперацияның делегей хүнүн демдеглевишаан, партияның XXV съездизинин шиитпирлерин күүседиринге, көдээде чурттап турар совет чонун садыг хандырылгазын улам экижидеринин чаагай хереэнге төлептиг баразан болур дээш бүгү күжүн салыр дээрзи чигзинниг чок.

С. ЮМБУУ,
Респотребсоюзтуң баштаар черииин даргазының оралакчызы.

БҮГҮ ЧУРТТАРДАН

БУДАПЕШТ. ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү Венгр-совет найырал ниитилелиниң (ВСНН-ниң) Төп баштаар черииин даргазы А. Апроиуң даргалаазы-биле ол ниитилелдиң төп баштаар черииин плеиарлыг хуралы болган.

ВСНН-ниң төп баштаар черииин кол секретары М. Надь ниитилелдиң ажылынын дугайында плетнелди кылган. СЭКП-ниң XXV съездизинин материалдарын пропагандаларынга ВСНН-ниң ролюнүң дутайында, а ол ышкаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ооң байырлал эрттиреринге Венгрияда белеткел дутайын баштаар черииин кежигүнериниге оң дыңнаткан.

Бо чылдың октябрьның ийиги чартыында Венгр-совет найырал ниитилелиниң Бүгүвенгр конференциязын чылдырар дутайында шиитпирни ВСНН баштаар черииин плеиуму хүлээп алган. Аңаа ВСНН-ниң эрткен беш чылдар иштинде ажылының түңнелдерин чугаалажып көөр, келар үениң иштинде соруглаларны төлевилээр болгаш ол шиитилелдиң төп баштаар черииин чаа составын соңгуур ужурлуг.

ХЕЛЬСИНКИ. ЭДЧ чурттары-биле садыгны хогжүдериниң айтырыгларын өөреиип коор талазы-биле институтту тургузар дугайында саналды Лаппеенранте хоорайда политехниктиг институттуң ажылдакчылары кииргенер. Амгы үеде ЭДЧ чурттары-биле Финляндиниың садыглажышкыны чурттуң бүгү даштыкы садыының бештиң бир кезии боол турар болгаш ол айтырыгны бүтү тала-биле өөреиип коору эргежок чугула боол турар деп, саналда демдеглээн.

КАБУЛ. Кундуз хемге Келагайның чудротуруун тударынга Афганистанга Совет Эвилелиниң дузалаарының дутайында дугуржулгага аңаа ат салган. Плотинаны болгаш ГЭС-ти тударын баш удур көрген ол төлевилелди боттандырарга Афганистанга чугула ужур-дузалыг болур деп, Афганистанның гидроэнергетиканың кол эргелелиниң президентизи Мухаммед Мухаммади медегээн. Келагайның гидротудуг чурттуң экономиктаг улам ынай хогжүдезинге идигни бээр деп, ол онзалап демдеглээн.

МАШУТУ. Ангола Улус Республиканың премьер-министри Лопу ду Насименту Африканың дарлаткан улустарын хостаарының хереэнге бодунуң чуртунуң каттыжып турарын бадыткаан. Аңаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, АУР колониализмге болгаш расизмге удур шиитпирлиг демиселди чорудар деп, ол онзалап демдеглээн.

ТОКИО. Сидзуока префектурада «Фудзи» музейде июль 2-де орус болгаш совет чуруглганың чогаалдарының делгелгези ачыттынган. Ында совет алды музейлерден чээрби бең чуруктарны делгээн, оларның аразында В. Васнецовтуң, И. Репининиң, Н. Крамскойнуң, А. Саврасовтуң, И. Левитанниң, Е. Поленовтуң, А. Пластовтуң, Н. Ромадинниң, Ю. Пименовтуң чуруктары бар.

Ол делгелге япон пайысылалга улуг чедишкиниг болган. Үш неделяның иштинде ону Токионуң, чоок хоорайларың болгаш префектураларың 153 муң чурттакчылары көргеннер. Ол делгелге июль 31-ге чедир уламчылаар.

(СЭТА).

МЕСИЛДЕЖИЛГЕ СОКСАВАСТААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Бир талазында, Ливанның национал-патриотчу күштериниң болгаш Удурланыышкынының палестин шимчээшкининиң база осне талазында, барыын үзелдиг христиан шериг кезектериниң аразында кадыгдошкун түлчүүшкүнүнер буруугу хүн Бейрут фронтузунун бүгү шугумун дургаар, дагдыг Ливанга, Бейрут-Дамаск аразының оруунга, чурттун соңгу талазынга үргүлчүлээн. Бурунгу хүнгу түлчүүшкүнүнүң үезинде чүгле Бейруттан бээн муң ажыг снарядтарны боолаан.

Найысылалдың чоон талазында дескеннериин Джиср аль-Баша дээр лагеринче шугуун киргеи барыын үзелдиг күштер аңаа араатанныг үүгедиглерни кылган деп, Палестин информация агентилели (ВАФА) дамчыткан. Лагерьниң оортан дезин үвүн четтиккээн бүгү чурттакчыларын порчучут хилиичектээшкиниң соонда боолап каапкан.

Телль-Заатар лагерьде болган Набаа районунда национал-патриотчу күштер болгаш палестин отрядтар кончуг берге байдалда таваржы берген. Барыын үзелдиг күштериниң хөй санныг отрядтары артиллерияга, ракета установкаларынга болгаш танкыларга деткилип алган, ол районче шавар халдаашкынны соксаал чок чорудун турар.

Бойдус улуңу

Бистиң чуртувуста арга-ыяш делгем чөрни эзлеп турар. Ынчалза-даа бир эвес ону камгадап, кампагас болза, арга-ыяштың курлавыры тонүп болур. Арга-ыяштың дайзынпары дыка хөй. Оларның аразында өрт онза айыылдыг боон турар.

Хөлчөк делгем девискээриниң арга-ыяжы өртпеп узуткаттыяган таварылгалар боон турган. Ынчангаш оларның салган одагларындан өрт хөрээлеп үнүп турар. Чамдык кижилер арга-ыяштыг чөрлерге одаг салырда серемчилел чок, ооң айымылдыын уттупкан болгулаар. Шын эвес черге салган одаг хат-салгындан чалбыштыы үндүрүп, чоогунда кургаг от-сигенге, ыяштарга дегпеш, өрттүг үндүрүп болур болгай. А Тывага хат-шуургап хепертеп келири кымга-даа билдингир. Ооң ужурундан одаг кыпсыр черни от-сигеп чок, хемчигештерниң элезин довуракгыг эриктеринге азы сайлыгдаштыг чөрлерге шилип алыры чугула. Бир эвес ындыг таарымчалыг чер чок болур болза, арга-ыяштан он метрден чоок эвес черге от салыр ужурлуг.

От сигени кургаан, ушкан кургаг ыяштарлыг чөрлерге болгаш яне бүрүлүг ыяштарның шетчигештери үнген девискээрлерге одаг кывыскан херээ чок. Ындыг чөрлерге өрт айымыы улуг болур.

Одагны ажыглаан соонда дораан-на өжүрер ужурлуг. Одаг ылап-ла өжүртүнген бе дээрзин ыяк хынаар. Ортумак хемчээлдиг одаг кырынче ооң хүлүп бүлгап тургаш, 2—3 бодүрээ сугну кудар. Ээ ылаңгыя одагда арткан кезектерни ылавылап өжүрер керек. Чүге дээрге, чедир өжүртүнмээп одагландан өрт үнер таварылгалар хөй удаа болгулаан.

Бир чижек. 1965 чылдың изиг чайынында Тожу районнуң Сыстыг-Хем суурунуң чурттакчызы Чащин пош тооруу белеткеп турган. Ооң хүпезинии тоне бээрге, аъш-чем чедип алыр дээш, суурже чоруй барган. Ол үеде хат хадый бээрге, көстүг кезектер хөрлээлеп кыпкан, өрт үнген. Ол ийи муң гектар хире арга-ыяш шөлүн шыва алган. Сыстыг-Хемниң болгаш районнуң оске-даа чурттакчылыг чөрлериниң чону ол өрттү дыка үр үеде өжүрүп турган, узуткаан.

Арга-ыяш өрттери өжүрбейн октапкан оттуг-ыяш сывындан болгаш папирос артынчызындан бо-ла үнер. Ээ ылаңгыя тараа шелдериниң арткан кургаг от-сигенин, аңгысты өрттеп келгеш, өске черге барып хонар болу берген. Чоогувуста арга-ыяш чурттуг апыяк эликтерни аңаа каар, чардыр үе-дээ келген. Ынчангаш оларны аалдан ырадыр сүрүп, чоорту чаңчыктырып турган мен. Бир-ле кежээ аалдан көрүп олурарымга, арга мээзинде ийи элним таваар оъттап чорлар. Оларның ындыдан, бел кырындан бир хүлбус-биле элик үнүп келдилер. А мээң эликтерим кезек када көрүп туруп-туруп, оларга чоокшулап чеде берген. Дөрт элик сирт кырынга четкеп соонда ажыттады бердилер...

Ооң соонда эликтер көргеш-ле, оларны мээң эликтерим-дир деп бодаар апарган мен.

Т. САНДЮ.

Чөөн-Хемчик район.

АРГА-ЫЯШ — КИЖИНИҢ ӨҢНҮҮ

Чижээ, 1915 чылда Барыын Сибирьге болган өрт айымылыдан барык 15 миллион гектар шөлдүң арга-ыяжы узуткаттынган. Ол дээрге, бүгү Чехословакияның девискээриндеп хөй-дүр. Ыш-бусту хүн херели безин эртпейн турган болгаш ол чылын тараа чогуур хуусаазындан ийи неделя соңгаар Бышкан. Арга-ыяш өртүнден кижилер безин олүп турган. 1921 чылдың кандаашкыныг чайынында Поволжьеге 200 муң гектар арга-ыяш чок болган. Тывапың тайга-сынарында база-ла өрт халавы хөй каража таварышкан.

Канчап өрт үнүп кээрил? Ол колдуунда-ла арга-ыяш девискээрниге чораан кижилерниң буруузу-биле боон турар. Ынчангаш оларның салган одагларындан өрт хөрээлеп үнүп турар. Чамдык кижилер арга-ыяштыг чөрлерге одаг салырда серемчилел чок, ооң айымылдыын уттупкан болгулаар. Шын эвес черге салган одаг хат-салгындан чалбышты үндүрүп, чоогунда кургаг от-сигенге, ыяштарга дегпеш, өрттүг үндүрүп болур болгай. А Тывага хат-шуургап хепертеп келири кымга-даа билдингир. Ооң ужурундан одаг кыпсыр черни от-сигеп чок, хемчигештерниң элезин довуракгыг эриктеринге азы сайлыгдаштыг чөрлерге шилип алыры чугула. Бир эвес ындыг таарымчалыг чер чок болур болза, арга-ыяштан он метрден чоок эвес черге от салыр ужурлуг.

От сигени кургаан, ушкан кургаг ыяштарлыг чөрлерге болгаш яне бүрүлүг ыяштарның шетчигештери үнген девискээрлерге одаг кывыскан херээ чок. Ындыг чөрлерге өрт айымылы улуг болур.

Одагны ажыглаан соонда дораан-на өжүрер ужурлуг. Одаг ылап-ла өжүртүнген бе дээрзин ыяк хынаар. Ортумак хемчээлдиг одаг кырынче ооң хүлүп бүлгап тургаш, 2—3 бодүрээ сугну кудар. Ээ ылаңгыя одагда арткан кезектерни ылавылап өжүрер керек. Чүге дээрге, чедир өжүртүнмээп одагландан өрт үнер таварылгалар хөй удаа болгулаан.

Бир чижек. 1965 чылдың изиг чайынында Тожу районнуң Сыстыг-Хем суурунуң чурттакчызы Чащин пош тооруу белеткеп турган. Ооң хүпезинии тоне бээрге, аъш-чем чедип алыр дээш, суурже чоруй барган. Ол үеде хат хадый бээрге, көстүг кезектер хөрлээлеп кыпкан, өрт үнген. Ол ийи муң гектар хире арга-ыяш шөлүн шыва алган. Сыстыг-Хемниң болгаш районнуң оске-даа чурттакчылыг чөрлериниң чону ол өрттү дыка үр үеде өжүрүп турган, узуткаан.

Арга-ыяш өрттери өжүрбейн октапкан оттуг-ыяш сывындан болгаш папирос артынчызындан бо-ла үнер. Ээ ылаңгыя тараа шелдериниң арткан кургаг от-сигенин, аңгысты өрттеп келгеш, өске черге барып хонар болу берген. Чоогувуста арга-ыяш чурттуг апыяк эликтерни аңаа каар, чардыр үе-дээ келген. Ынчангаш оларны аалдан ырадыр сүрүп, чоорту чаңчыктырып турган мен. Бир-ле кежээ аалдан көрүп олурарымга, арга мээзинде ийи элним таваар оъттап чорлар. Оларның ындыдан, бел кырындан бир хүлбус-биле элик үнүп келдилер. А мээң эликтерим кезек када көрүп туруп-туруп, оларга чоокшулап чеде берген. Дөрт элик сирт кырынга четкеп соонда ажыттады бердилер...

Ооң соонда эликтер көргеш-ле, оларны мээң эликтерим-дир деп бодаар апарган мен.

Т. САНДЮ.

Чөөн-Хемчик район.

Москвада үнген

Илиг хире кылын, сөөм чыгыы хемчээлдиг номну көрүп ор мен. Ук ном мени элээп бодандырын келди. Ооң автору каш чылдар бурунгаар бистен мөңге чарылган-даа болза, хоочун журналистиң чогаал талазы-биле чопунга арттырып каан чырык тураскаады бо-ла болгай. Эки чогаал—кажан-даа олбес дээрзинге бо номну көргеш, кижи бүзүрөл бээр. Ооң даштыкы картын тыва үгүлзлар-биле каастаан болгаш Таңды-Уула сагындырып кээр, кадыр сынче дан бээринге белеткенип алган ол, кыс аътарының аксын тыртып алган сүмележин турарлар. Ооң адаанда авторүүн ат-фамилиязын, тоожукүүн адын дуран караа шыкаш тырыкының иштинде парлап бижээн. Бо болза, тыва чогаалчы Донгак Бегзинин «Өңүктер дугайында тоожузуңуң» Москваның «Современник» деп гом үндүрер черинге чоокта чаа үнгени ол. Ук номну эм республиканың ном садыгларында садып эгелээн.

Донгак Одай-Сюрюпович Бегзинниң «Өңүктер дугайында тоожузу» Тывазының ном үндүрер черинге тыва болгаш орус дылдарга парлаттынып, номчукчуларның сонуургалын, үпелелин чаалап алганын билир бис. Тоожүүнүң Москвага үжен муң тираажтыг кылдыр үнгени—талаптылыг авторүүн чогаалын дамчыштыр бүгү эвилел номчукчузу бистиң республиканың аныяк оскенининң дөртен чылдар үезинде амыдыралы-биле тавыжар арганы берип турар.

Орус кыска тыва оолдуң ынакшылының дугайында лириктиг тоожуну орус дылче чогаалчы В. Сергапова очулдурган. Тоожуда болуушкунларга дүүштүр чуруктуу И. Снегур элээп каш чуруктарны онзагай кылдыр чуруп коргүскеп «Өңүктер дугайында тоожуңуң» чаа үндүрүлгезин улам байыдып, номчукчуну хаара тудуп кээр. Ынчангаш тыва авторүүн тоожузуңуң Москвага үнгени-биле танышып, ону хуу библиотекаларга садып алзыпарза, чаа ном—чаа өөрүшкүге домей.

В. СЕРЕН-ООЛ.

Вертолёт-биле

Бистиң чуртувустуң эң-пе соцгу талазында турар Диксон оргумак школазының 35 доозукчузунга быжкан билгинин аттестадын тывысканын. Доозукчуларның кежээки балынче 15 өөренекчиниң вертолет-биле экелген. Олар Диксон оргулукта чурттап турар. Кыжын оларны ооң оттүр школаже вездеход деп машина-биле соорткуп турган. Өөттүн дожу ам эрин калган. Ынчангаш доозукчуларга дуза чедирери-биле МИ-8 вертолеттуң экипажының чеде бергени ол.

Доозукчуларның кежээки балы, чурттуң оске-даа школаларында ышкаш, оорүшкүлүг болгаш хөглүг боон эрткен.

Байырлалдыг кежээниң соонда уруглар ам-даа дожу хевээр далайның эриинче селгүүстеп чорупкан. Оларның моон соңгааргы амыдралы кандыг-даа аваар чүве болза, олар Соңгу чүктүң ашпас хүнүнге чырыткан ол дүнүү, оорүшкү-маңнайлыг боон эрткен ол кежээки баллы черле утпас.

М. ГОРБАЧЕВА,
СЭТА-ның корр. Диксон суур. Красноярск край.

МЭЭҢ ЭЛИКТЕРИМ

Алдывыстың артыы тала-зында калбак эзимнег, аяңнарлыг тайга бар чүве. Ажыл аайы-биле, мал-маган харап көөр дээш, бир-ле катап ынаар үне берген мен. Дедир бадып олура көөрүмге, хан төктүп калган болган. Бо кандаай чоор дээш, катап өрү үнүп көрдүм. Оруктугаштың оң талазында терең от-сигенни чыттыр базып бадып келген ис чыдыр. Ону эдерти чеде бээримге, бичии аяңчыгашта чоон дыт адаанда мырыңай чаа төрүттүнген элик оолдары — ийи эзирик тендинейнин, дыттың дөзүнден эмиг дилээп-эңг, соганайның турлар...

...Чаа төрөэн элик айылды эскерип каапш, оолдарындан алаактырып, оларны каапкаш, өскээр дезе берген. Оор «аңчы» ону кедеп чорааш, боолап алгаш, кудургайны куду, демги көкпага чедир соорткеш, союп алгаш чоруй барганы ол чүве-дир.

...Элик оолдарының бирээзин хойлаап, бирээзин тудуп алгаш, аалымга эккелген мен. Чаш чүвелериниң аштаанын түү дээр. Хаш-биле эмискик даараашп, ошкү сүдү-биле чемгерериискө олар тоткаш, дораап-на удуй бергенивер. Аалдың улуг-биче кижилери мээң элним оолдарын чаптап, сонуургаар. Оларны амыратпас, чарашсынар. Удаткан чок-ла элик оолдары аал коданынга дешкилеп, маңнажыр болгаш боттары-ла оъттап чоруур апарганнар. Кара чаңгыс-ла таарымча чок түүл—аалдың ыттары турган. Олар эликчигештерин бо-ла «аңнай» берген тургулаар.

Аң дээрге аң-на болгай. Аалдың ыттары безин оларны өскелээр, кеденгирлеп, сүрүп чоруур апарган. Олар хамаан чок үстүнде ышкаш, ындыг оор «аңчы» кижилер безинкайы хире кээргел чок-тур! Бир-ле катап элик оолдарының бирээзи аскап чоруур апарган. Кый деп алгаш, көөрүмге, бир даманың ыт ызырып каан болган. Ону эм-биле чаап, шарып тургаш, сегидин алган бис.

Элик оолдары шору өөүп, кашпагай-шыырак-даа апарган. Олар аалдан элээп ырадыр оъттаап, кежээ ыяап-ла чаныш кээр чаңгылдыг турган. Аалга келгеш, даштың чедбин каан тараа хатыын безин ам-данналып чиген турарлар.

...Күскээр чай апарган. Аалдыыс көжер, өске черге барып хонар болу берген. Чоогувуста арга-ыяш чурттуг апыяк эликтерни аңаа каар, чардыр үе-дээ келген. Ынчангаш оларны аалдан ырадыр сүрүп, чоорту чаңчыктырып турган мен. Бир-ле кежээ аалдан көрүп олурарымга, арга мээзинде ийи элним таваар оъттап чорлар. Оларның ындыдан, бел кырындан бир хүлбус-биле элик үнүп келдилер. А мээң эликтерим кезек када көрүп туруп-туруп, оларга чоокшулап чеде берген. Дөрт элик сирт кырынга четкеп соонда ажыттады бердилер...

Ооң соонда эликтер көргеш-ле, оларны мээң эликтерим-дир деп бодаар апарган мен.

Т. САНДЮ.

Чөөн-Хемчик район.

АДЫГДАН...

Тываның арга-ыяжы байлак. Бойдустуң байлаан чонга бараалгадыры-биле тускай ажыл-агыйларны тургускан. Од ышкаш эки турачы белеглекчилер бо талазы-биле улуг рольдуг боон турар.

...Бо чылдың май айының ортан үезинде бистер, улуг егерь Базыр, М. Хууракка, А. Бараан, мен—шүүтү дөрт кижи күскү кышкы үеде дүшкеп тоорук чыыр дээш дугуржулга ёзугаар Ара-Белдир деп черже аътты чорупкан бис. Бир хоюдур чоруй келгеш, даартазында айыткан черивиске хап келдивис. Аът-холуу.

Мен Александр Бараан-биле одагдан ыравайн-даа, дыка хөй тоорук чыткапын көрүп алдывыс. Кежээ апарган болганда, тоорукту далаш-биле чыып, шоодайлап-ла тур бис. Хөөреп-хөөреп, бир көөр дээримге, эжим ыыт-ла чок, бирде менче, бирде дөвүн орү-даа көөр мындыг апарган. Эжимниң көрүп турган уунче көөрүмге, бистен мырыңай ырак эвес. 50—60-на метр хире черде, бир адыг таваар келеңгирлей аарак бо кел чор. Мен база-ла аайын тыппайн, аймаарай бердим. Эжим-даа, мен-даа ыыт чок турупкан бис.

Ол-бо сүйбаттының көргел, боо-моңгу бар эвес, хейде-ле дүвүрээзин ышкакыл. Кайы-быстын-даа чепсээвис карман доңгурактары ол-ла болган. Од аразында ол адыывыс бо-ла келген. Мээң шала мурнумда турган Александрның баарына келгеш, адыг ийи бут кырынга туруп келгеш, карбаш-ла диди. Эш-даа доңгайыптар орта, адыг чаңдыр часкаан.

Аас-кежии бооп, Базыр егерь-биле Хууракка бистен база-ла ырак эвеске тоорук чыып чыткан улус бооп-тур. Бистиң алгывысты дыңнаап, уш-баш чок, дааш-шимээнниг халын кээрге, адыг оларны бистен мурнай эскерип каап, дезипкен бооп-тур. Базыр бир холунда «лозун», бирээзинде хол-боозун тудуп алган бо-ла келди. Оон соонда Хууракка эгиштен, девидээп келген. Бис ийи коргуп-сүртээнивистен ол-да черивиске олурупкаш, эштеривисче арай боорда хүлүмзүрүп олурган бис.

Адыгдан шак ынчаар адырлып алган болбазыг бис бе. Егерь Базыр адыгны даяладып каап болур турган. Ынчалза-даа ындыг эрге бистердедаа, оларда-даа чок турганы номчукчуга билдиңгир боор.

Тоора-Хем. Т. ТЮЛЮШ.

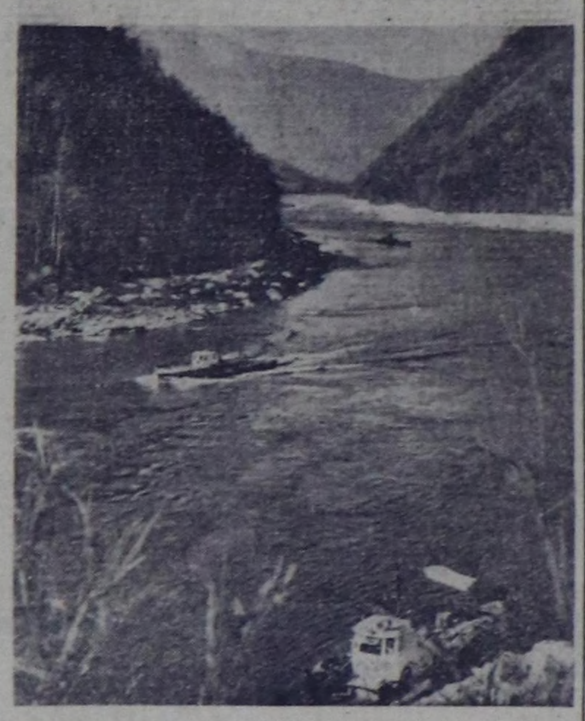

«Енисейим — Улуг-Хемим».

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

Эмчиниң беседазы

Туберкулёзтуң эге чадазы

Совет медицинаның чайынаанчак чедишкинизери, чонвуң амыдырал байдалының экижээни туберкулезту инфекцияга аргаларын тургускан. Туберкулезка удур тарышкын, бүгү химиктиг аргалар, ол аарыгны болдурбазының оскедаа профилактиктиг хевирдери туберкудезту таратпазының магадылалын тургузуп турар. А бир эвес ол аарыгдан аарый-даа берген болза, амгы үеде ону эмнээриниң бүгү аргаларын дээштин-биле ажыглап болур. Ынчалза-даа ол аарыгны когуп үзе эмнээриниң бүзүрелдиг аргазы — аарыгның эге чадазын, туберкулезту эрте дээре тодарадыры боон турар. Ынчангаш бир кол чүве — аарыг эрте дээре, оскеге тарай бээриниң мурнуда, туберкулёзтан аараан кижиниң дүкпүрген чараазынга ол аарыгның инфекциязын микроббар тыптын ээрининң мурнунда, тодараттынган турар ужурлуг. Ону эмчилериин дылында «ажык» хевири деп адап турар.

Туберкулёз — халдавырлыг болгаш кара сагыштыг аарыг. Ол аарыг баштайгы эге чадазының үезинде билдиймейн барып болур. Чүге дээрге ол бир болза баштайгы үезинде хаалчак болуп, баштайгы демдектери билдиймейн эрте берип болур, бир болза оон баштайгы демдектери яжы-бүрү болгаш дыка хөй оске аарыгларга дөмей болганда, ону кижи оваарбайн эрттиргиптин база болур. Туберкулёз хөй-хөй чажыттарлыг. Чамдыкта кижиниң перви системазынга-даа оскерлиишкинивер бооп болур: кижи ажыынымчал, хөй черге хорадаар, бичии ажылдаап-ла туруптар, уйгузу кээр, деридер, шинти байдалы кошкак, шаг чок болур, чоорту арып эгелээр. Бир чамдыкта чүрээниң согары дүргедээр, чүрекке кижиге анчыы кончуг байдалдар тургустунуп кээр. Ындыг таварылгада чүгле аарыг кижи боду хамаанчок, эмчи шинчилгези безин баштайгы үезинде ол байдалдың чылдагаанын дораан ыын тургузарынга бергедеп, ону перви системазының аарыгларынга «шамнап» болур. Чүгле бүгү талазы-биле шинчилгени чорудуп тургаш ыын тодарадып болур. Туберкулёзтуң кол демдектериниң бирээзи — лөдүл болур. Чөдүл кургаг-даа боон болур, бир болза дүкпүртүр-даа болур.

Чамдык тазарылгада туберкулёз үрши аарыы ышкаш этеден база болур. Аарыг кижиниң эъди илнир, чөдүрер, думчуунуң суу төктүр, чем ажыларга боскунуп ишти аарышкылыг болур. Бирде өкпеден хан төгүлүүшкүнү база болур. Ындыг тазарылгада аарыг кижини эмчи дузазынга дораан чедирери чугула.

Туберкулёз аарыын эң баштайгы эге чадазында тодарадыры-биле бистиң чуртувуста эмнелгениң дыка хөй аргалары тургустунган. Аарыг кижилериниң барып турары бүгү эмнелге черлерине, поликлиникаларга, амбулаторияларга эң баштай-ла өкпе туберкулёзун шинчип кээр.

Туберкулёзтуң хаалчак хевирин тодарадыры-биле 12 хар четкен уруглардан эгелээш, улус улуска чедир ол аарыг талазы-биле рентген шинчилгезин эрттирип турар. Ол аппараттың дузазы-биле туберкулёзтуң мырыңай чаа эгелеп чоруурун тодаратказ, дораан когуп үзе эмнеп болур. А бир эвес эмчи шинчилгезин эртериинден оспаксыраар, ойталаар болза аарыг кедереп, хоочурап, сөөлгү чадазынче шилчип болур. Ынчан медицинаның эң сайзырадгай аргаларын ажыглаарга-даа түүнел бербейн барып болур. Оон ангыда эмни шинчилгеан эртпейн, туберкулёз аарыы-биле, эң ылаңгыя ооң ажык хевири-биле аарып чоруур кижилер еске кижилерге кончуг хоралыг.

Чер-черде рентген шинчилгези кандыг-даа кызыгаарлаашкын чок, хостуг эртэл турар. Күзелдиг кижи бүрүзү ындыг шинчилгени эртпп болур. Аарыгны эрте тодаратказ тудум-на, эмнээри чиик болур.

Туберкулёз аарыын эге чадазында тодарадыр соруулгабиле чорудуп турар бүгү хемчегларни кижи бүрүзү медерелдии-биле билип, чогуур ей-шаанда шинчилгени эртпп алыры—ол аарыгны эрте тодарадырының кол хевири-дир. Ол аарыгларны чедиишкинниг эмнээри туберкулёзту чоп ортутунга вептеротпезинии база бир чугула кезээ-дир. Туберкулёз аарыынан камгалавынар!

А. КАЗАКОВ,
эмчи.

БЕЛОРУС АРГЫГ ХЕВИСТЕР

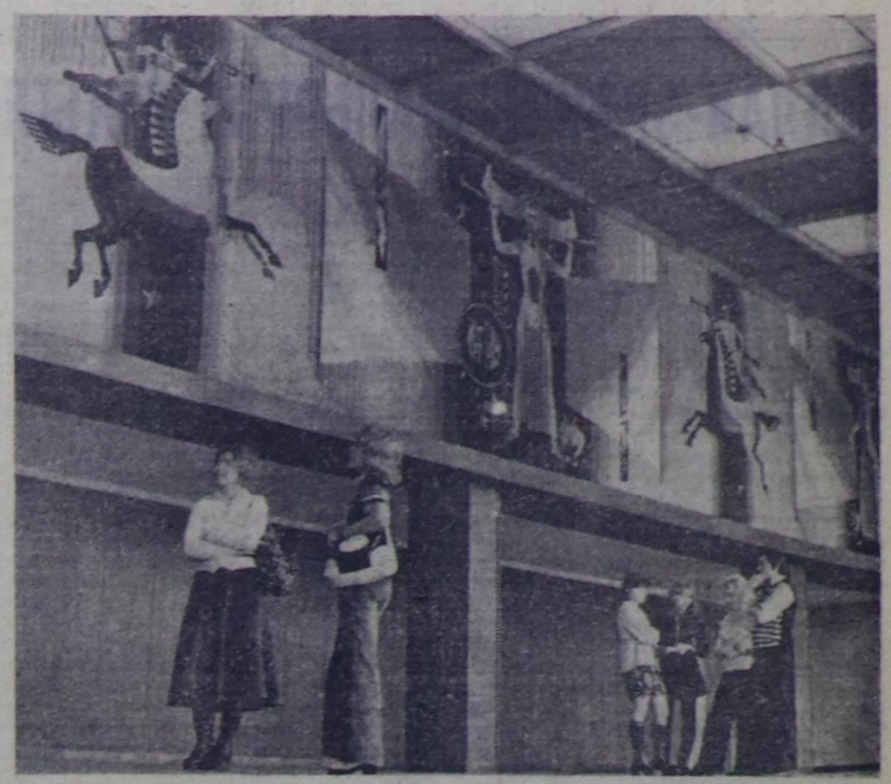

Минскиниң Михаил Глинка аттыг музыка училищезининг чаа бажыңының фойезин «Музыка» деп чаа гобелен (аргып каан каасталга чуруктары) каастап турар. Музыканың төөгүзүн ол чурукта көргүскен, кижиниң амыдыралынга музыканың ролюн янзы-бүрү өңнүг чуруктар-биле тодаргайлаан. Ол чуруктуң каасталганың хемчээли 69 дөрбелчин метр, узуну 23, бедии үш метр.

«Музыка» деп гобеленниң чуруунуң автору белорус чуруучу Александр Кищенко, а гобеленниң бодун Минск чоогунда Борисов хоорайда уран дааранылга комбинадынга арыг дүктен аргып кылган.

Белоруссия шагдан бээр-ле бодунуң гобеленнери-биле алдаржып келген. Олар Европаның хааннар ордуларын безин каастап турган. Эрте-бурунгу уран чүүл ам катап тургустунган. Мастерлер хоочун чаңчылдарны хевээр арттырбышаан, амгы үениң аян-шинчизин чурунна сиилбип турар.

Белорус гобеленнериң сюжеттери — бойдусту, чонның амыдыралын, амгы үениң амыдыралын сиилбип көргүзери. Оларны кылырының техниктиг аргалары байлак болгаш янзы-бүрү болуп турар.

В. МЕЖЕВИЧИНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Телевидение

ИЮЛЬ 4-ТЕ
МОСКВАДАН

8.00—Футболга ССРЭ-ниң кубогу дээш. «Динамо» (Москва) — «Шахтер» (Донецк). «Динамоңуң» Топ стадионундан өңнүг дамчыдылга. 2-ги тайым.
8.45—Экранда Чарли Чаплиниң киржилгези-биле фильмнер: «Бүткен таныжылга», «Маскарад масказы». «Улчумал».
9.25—«Улуг симфония оркестриниң шаны». Программада Я. Сибелиустуң болгаш Э. Григтиң чогаалдары. Өңнүг.
10.20—Өңнүг мультфильмнер программазы. «Степадай —, милиционер», «Рекс—камгалакчы».
10.40—10.50—Чапсар.
11.00—Медээлер.
11.10—«Литературалуг беседалар». Шүлүкчү А. А. Сурков эрттирер.
11.50—«Эрте-бурун хоорайның чурумалдары». Өңнүг фильм-концерт.
12.00—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!».
13.00—«Телеэкранга бир-ле дугаарында». С. Маршак — «Бергелерден коргарга, аас-кежии тывылбас». Уругларның Топ театрының шинзи. Өңнүг.
15.00—«Делегей панорамазы». Өңнүг.
15.30—«Ыры-76». Өңнүг.
16.00—«Кино аян-чоруктарының клуву». Өңнүг.
17.00—«Үе». Информастыг программа.
17.30—17.40—Чапсар.
17.40—«Бегүн—Далай болган хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң далай флодунуң министри П. Б. Гуженко эрттирер. Өңнүг.
18.10—Далай болган хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүнге тураскаатказ концерт. Өңнүг.
19.40—«Совет Эвилели — дашгы аалчыларның көргеш-биле».
20.00—Медээлер.
20.15—«Улуг симфония оркестриниң концерти». Программада Я. Сибелиустуң болгаш Э. Григтиң чогаалдары. Өңнүг.
21.10—«Кодзонуң ажыл-ижи».
22.10—Экранда Чарли Чаплиниң киржилгелиибиле фильмнер: «Бүткен таныжылга», «Маскарад масказы». «Улчумал».
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—23.30—«Үе». Информастыг программа.

ИЮЛЬ 5-ТЕ
КЫЗЫЛДАН

17.00—«Шинттирбээн». Урянчечен телефильм.
18.30—Телемедээлер.
18.45—«Эптекчи». Телефильм.
19.00—«Совет-моол найырал айы». Дамчыдылга.
19.20—«Устюрттуң шинг тыпыжы». Телефильм.
12.50—«Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдылга.
20.15—Телемедээлер.
20.25—Чарлалдар.
20.30—«Болдывога күе». Телефильм.
21.00—23.00—«Инчеек». Тываның хөгжүм-шин театрының шинзи.

УЖУДУУШКУНДА ИЙИ СПУТНИК

Черниң «Космос-837» дээр эдлчегиг кылымал спутнигин салып үндүрүп Совет Эвилелинге 1976 чылдың июль 1-де боттандырган.

Космос делгемин шинчилээрин улам-чылаарынга таарыштырган эртем аппаратуразын спутникте тургускан. (СЭТА).

* * *

Черниң «Космос-838» дээр эдлчегиг кылымал спутнигин салып үндүрүп Совет Эвилелинге 1976 чылдың июль 2-де боттандырган.

Космос делгемин шинчилээрин улам-чылаарынга таарыштырган эртем аппаратуразын спутникте тургускан. Аппаратура таарымчалыг ажыылдап турар. Дүүштүрүүге-саналга төөү кирин турар материалдарны ажылдан кылып турар. (СЭТА).

АГААР

Богүн республикага шокар булуттаар, чаашкыы чок. Дагдыг чөрлерге кезек чаашкынаар, дидмирээр. Агаарның температуразы дагдыг чөрлерге 15—20, ооң арткаларынга—23—28 градус чылыг. Кызылга кезек чаашкынаар, дидмирээшкиннер болур. Агаарның температуразы 24—26 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Үзүн, мангнаң эрниң ээп келгень» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ох биле Ах!» 9.20, «Мен ам улуг апарган мен» 10.50, 12.25, 14.00, 15.35, «Сен чогуңда» 17.00, 19.05, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чалырааштыг эрик» 13.00, 16.50, «Суд болгуже хоругдаттырган» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Том Сойерниң ужуралдары» 12.00, «Чаңгыс-ла орук» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ооп болгаш буур» 11.00, «Сангам» (2 серияльг) 12.30, 15.30, 18.30 шактарда.

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чаанга оркестрлиг аалга» (2 серияльг) 10.00, 12.40, 15.20, 18.10 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ганс Рекле болгаш аза» 10.00, 11.50, 13.40, «Дерниң болгаш олүм» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРЛЕРГЕ

Иркуствиниң учет-чэзли техникумунуң шуут өөренир салбырынга ортумак школаның баазазынга «Ажаалга кассаларынга учёт» деп тускай эртемге өөренекчилер чыып алыр. Өөренир хуусаазы 1 чыл 8 ай. Техникумнуң доосканнарга «Бухгалтер» деп квалификацияны тыпсыр.

Техникумга киреринкүзээннер үнүүшкүннүг экзаменнер комиссиязынга Күрбэнкының Тыва конторазынга Кызыл хоорайга орус-дыл болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле) киреринің экзаменнерин дужаар.

Документилерни 1976 чылдың август 1-ге чедир Күрүненің күш-ажылчы ажаалга кассаларының эргелелиниң кадрлэр килдизинге хүлээп алыр, адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу 31. Өскө хоорай чурттуглар документилерни боттарының районнарының төп ажаалга кассаларынга дужаар.

Билдириишкинге кожар документилер: эртеминиң дугайында документ (боду-биле), 286 майык-биле эмчи шынзылгазы, күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, 3х4 см хемчээлдиг 4 фото-чуруктар.

1972 чылдың октябрь 10-да ДОСААФ-тың Ак-Довуракта автошколазының Виталий Семенович Бутаковтуң адынга тывыскан ПБ серияльг, 467483 дугаарлыг чолаачы шынзылгазы читкен турганындан, ону күш чок деп санаар.

1963 чылдың апрельдиң 8-те лыг, 565361 дугаарлыг чолаачы Кызыдың күравтоинспекциязының Семис-оол Сатович Болдукка тывысканы ВВ серияваар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, балык № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторүүң 2-24-63, редакторүүң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет түргүзүт киллистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариаттың 2-23-35, солун неделя барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17.217. ЧАГЫГ 1719.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, балык № 1). ТС—00195.